

TERVE

EGY

É P Í T E N D Ő

JAVÍTÓ- FOGHÁZNAK

A'

MAGÁNY-RENDSZER' ELVEI

Szemere Bertalan

Kassán,
WERFER KÁROLY' KÖNYVNYOMÓ
INTÉZETÉBEN.
1838.

BORSOD VÁRMEGYÉNEK
TÖMLÖCZÜGYBEN
MUNKÁLÓDÓ KÜLDÖTTségÉLIEZ

TISZTELETTEL 'S BIZODALOMMAL

intézi

az Író.

Vattán, Júniusban, 1838.

De la bonté des lois criminelles dépend la liberté du citoyen.

Montesquieu.

Upon these rules (for the establishment and government of the public prisons), and the proper execution of them depend the success of the whole (pénal) system.

Livingston.

A' tömlöczrendszer' megválasztása, 's a' fogházak' szerkezete, az újkor 's újvilág leghumánusabb törvényhozója Livingston' véleménye szerint is a' büntető törv. könyv' utósó cikkelyét teszi ugyan, és így ennek magok a' büntető törvények által meg kellene előztetnie; azonban miután úgy látszik, hogy a' magyar törvényhozás az angollal együtt, körülállásinál fogvást, azok' sorából ki van tiltva, mellyek code-eket írhatnak: e' szempontból természetesnek, az erkölcsi-fene tovább naponkinti harapodzását tekintve pedig szükségesnek látom, hogy a' megyék a'javítást ép ott kezdjék, hol a' törvényhozásnak végeznie kellett volna, t. i. a' tömlöczrendszer' változtatásán. Es fájdalommal csudálkozhatni, hogy míg Észak-Amerikában 's Európa' műveltebb országaiban a' törvényhozók, erkölcs-philosophok 's fogházak' kormányzói öszszemunkálkodva, fáradhatlanul 's vetélkedve dolgoznak a' kellő javításokon: mások, e' társasági 's philantropi nagy munkáról semmit nem tudnak, 's az emberiség' szent törvényeit szörnyűképen összegázoló kegyetlen rendszerüket olly természetesnek látják, mintha az másképen nem is lehetne. En e' sorokat azon boldog hittel írom, hogy képesek leendenek néhány emberbarátot gondolkodásra hívni egy olly status-föladatról, melly, jelennen emberileg és

polgárilag egyiránt legfontosb, 's hogy vagy világító, vagy melegítő szikrák leendenek azon lelkesedéshez, mivel Borsod' igazságos Rendéi új tömlöczöt teremteni fognak.

Két része leend értekezésemnek. Az *elsőben* azt próbálom megoldani, mellyik rendszer jobb: a' *hallgató-e* vagy a' *magány-rendszer*, és így melleiket kell elfogadni?

A' *másodikban*, – miután rendszert választottam, – a' fogház' tervével foglalatoskodom, de röviden, számolván oda, hogy sokat élő szóval leszek a' küldöttségben elmondandó.

I.

A' *javitó-rendszer* (système pénitentiaire) alig kapott hírré, fölतालálásának dicsőségét már is több népek követelik. A' francz a' 17dik században élt Mabilonnak tulajdonítja; a' belga szerint legelőször a' gandí tömlöczben léteztek; az angol ezt tárgyazó törvényhozási első rendelkezésnek 1776ki törvényét mondja, de Pensylvania is indítványát vallja elsőnek. Miután azonban legkorábban, legteljesben 's legterjedelmesben e' rendszer Észak-Amerikában fejlett-ki; ennek leírását a' rendszer' történetéül tekinthetni.

A' Quakerek, e' vallásos 's humánus emberek, a' múlt század' utósó negyedében, Pensylvaniában olly lelkesen munkálkodának a' büntető törvények' kegyetlensége ellen, hogy 1786ban a' törvényhozás a' halálos büntetést a'' legtöbb esetekben, a' testit pedig végképen eltörlé, 's a' nagyobb gonosztevőket magá-

nyos kamarákba zárni rendelé. Így épült a' Walnut-street tömlöcz, mellynek nagyobb teremében a' rabok együtt voltak, de, büneik' természete szerint, elosztályozottan, a' kamarákba pedig azok csukattak, kiket a' bíró elkülönzésre ítelt, vagy kik a' tömlöczfenyítékhez alkalmazkodni vonakodtak. Látni való, hogy a' külön zárás még nem vala általános fenyíték, 's a' bíró erre különösen ítélte azon nagyobb bűnösöket, kik az 1786ki törvényváltoztatás nélkül halállal fogtak volna lakolni.

Azonban a' Walnut-street tömlöcz szerint sok statusok építenek, New-York is; de a' reménylett süker mindenütt kimaradt. Innét azon gondolatra jutának, hogy a' kamarák' számát szaporítani 's a' foglyokat egymástól lehetőleg elkülönözni kellene, 's ez volt á* most annyira híres auburnii (New-Yorkban) tömlöcznek eredete, mellyben 1816 után párosával laktak a' rabok, 's mellynek, 1819ben, több kamarákkal szaporítását parancsolá a' törvényhozás.

Pensylvania az alatti 817ben a' Pittsburg, 1821ben a' Cherry-hill nevű tömlöcz' építésére szavazott költséget, és, a' rabok' elosztályozását foganatlannak tapasztalván, minden fogoly' külön elzárását határozá, úgy hogy kamaráját sem éjjel sem nappal el ne hagyassa, sem ne szabadjon dolgoznia.

De ez elvnek alkalmazhatása előtt az auburni új kamarák elkészülvén, itt 1821ben nyolczvan fogoly külön záraték. Hanem a' próba, mitől olly nagyot vártak, következményeiben rettenetesnek mutatkozá, mert a' teljes elkülönzés *munka nélkül*, a' társas természetű embernek erején fölül van, 's azon szeren-

csétlen foglyok szemlátomást fogytak, életök veszedelemben forgott 's némellyik közel volt a' megháborodáshoz. Így az igazgatás kénytelenségben érzé magát azon módosítás' tételére, mi szerint most a' foglyok éjszaka külön kamarákban tartatnak, nappal pedig közműhelyekben de néma hallgatással dolgoznak; és e' *rendszer* az 1824ki törvényhozás is javallá, 's azóta *auburninak* nevezetik. Egyszersmind a' közönség' figyelmét, az egyesület' valamennyi statusaiban, az *enthusiasmus'* legmagasb pontjáig fölgerjeszté, annyira hogy ezt a' javító-rendszer' történetében időr szakra mondhatni, melly után a' tömlöczügy a' társasági föladatok' legfontosabbá»hoz számláltatik 's a' fogházak' kormányára a' legelőkelőbb polgárok vágyakoznak. És azóta vetélkedve javítják tömlöczeit 's építnek újakat a' külön statusok, mellyek egész 1835ig példányul csak az auburnit választák, 's maga New-York is még egy másodiknak építését rendelé, minek fölépítése csudálatosb módon történt sem hogy elhallgathassam. T. i. Lynds, az auburni tömlöcz' igazgatója (egykor kapitány) száz rabot magához vesz 's elvezeti a' Hudson' partjára, hol az új tömlöcznek kelle épülnie, és ott dolgoztata velők a' nélkül hogy vason voltak, a' nélkül hogy éjszaka kőfal közé zárttak volna, féken bírván őket tartani szilárd akarata által. Több évig dolgoztak így saját börtönükön, számuk időnként növekedvén, 's az egy ezer kamarájú Singing fogház így építették-föl magok azok által, kik bele zárttak. Azonközben Philadelphióban is elkészüle a' Pittsburg 1827ben, 's a' rabok éjjel és nappal külön zárttak 's dolgozniok sem vala szabad; és itt mind ez

történek veszedelmes következés nélkül, t. i. mert a' kamarák' alkotása olly hibás volt, hogy a' közlekedést épen nem gátlá meg. Részint tehát mivel a' rendszer javítónak nem mutatkozik, részint mivel az auburni szomorú esetek a' közönségre eleven benyomást tőnek, 'g részint mivel az auburni új rendszernek magasztalva hirdetgetett szerencsés foganata a' közvéleményt egészen meghódítá: a' pensylvániai törvényhozás kételkedőleg valljon a' jó utat választá-e, a' két rendszer' megvizsgálására biztosságot nevezett, melly bár az auburnit ítélé is jobbnak, a' határozat, kivált Vaux Róbert 's a' nagy híró Livingston' hatalmas szavokra az lett; hogy az *örökös elkülönzést megtarta, de összeköté vele a' munkát*, – és ezen fenyíték uralkodik a' 844 kamarájú Cherry-hillben 's ez nevezetik *philadelphiai rendszernek*. Miután azonban úgy látni, hogy az auburni rendszernél az erkölcsi erő a' hallgatásban, a' philadelphiainál pedig a' magányban helyhezteszik; én azt *hallgató-rendszernek*, – ezt *magány-rendszernek* kívánám nevezetni.

S mi fenyíték uralkodik a' hallgató-rendszer mellett?

A' rab megérkezvén, egészségét az orvos megvizsgálja, aztán megförsztetik, haját megnyírják 's tömlöczruhába öltöztetik. Ekkor egy kamarába zárják be, honnét csak néhány nap múlva eresztik a' közműhelybe dolgozni. A' naprend ez: napkeltekor haranggal adatik jel a' fölkelésre 's a' porkolábok az ajtókat megnyitják. A' rabok rendsorba felállanak, mindeniknél lévén tál, korsó és éjedény, 's ezeket útközben a' kellő helyre tévén, mennek a' műhelybe,

hol teljes hallgatásban 's lesütött szemekkel dolgoznak. E' körül van egy sötét titkos folyosó, honnét a' rabokat láthatni tőlük megláthatlanul. A' jeladásra ismét rendsorba állanak, 's menetelközben a' konyha melletti szoba' nyilasából régi tálkáját kiki elveszi, és a' sor' haladásával kamarája' elébe jutva, abba betér 's ételét elkölti. Húsz percz múlva azon rendben visszatérnek, 's tálaikat beadják; 's az ebéd is illy módon történik. Estve, előbb megmosdván, azonképen takarodnak kamaráikba, magokkal vivén a' vacsorát és éjedényt, 's a' magokra hajtott ajtót a' porkoláb becsukja. Bizonyos idő múlva a' káplán mindenik folyosón imádságot mond, miután a' fekvésre jel adatik. Éjszaka az örök posztósamban hangtalanul járnak fölalá a' folyosókon, mellyeknek pislogó méccsé halotti csöndben ég.

És a' magány-rendszernél mi a' fenyték?

Megvizsgáltatván, megtisztogatván 's felöltöztetvén a' rab, szeme beköttetik 's így vezetetik kamarájába, hol talál: nappal falhoz felköthető függő ágyat, egy czintált, egy czinkancsót 's a' statustól adott egy bibliát és más épületes könyveket. Ide vezettedése közben rövid időre a' vizsgahelyen megállítják, hol a' kormányzó a' szabályok' föltételetlen megtartására inti. Kamarájába jutva szemfödélét leveszik 's egyedül hagyják, hol talán esztendőig vagy örökre fog maradni, a' nélkül hogy emberi teremtest látna az öröket kivéven. Több napokig még csak bibliát sem adnak neki, annyival kevésbé dolgot 's ez idő alatt a' kormányzó különös vigyázásának tárgya. A' rab mi-

hamar munkáért esdeklik, de míg a' magány által teljesen meg nem töretett, addig megtagadtatik, 's azután is el kell magát határoznia, hogy vagy folyton dolgozik vagy épen nem, – de ez utóbbi alkalmasint soha nem történik; olly rettenetes kín a' magány kivált, bűnös embernek. Olvasásban itt a' rab nagy gyönyört talál, 's ki nem tud olvasni, azt vagy magátul, vagy segítettve megtanulja, 's e' végből nagy tekintetű férfiak is meglátogatják a' kamarákat. Kamarájában eszik, alszik, dolgozik, 's abból soha ki nem megy, ritka esetet kivéve; de ekkor is csak teljes magányban lehet sétálnia, hogy ne hallja élő' hangját, ne lásson élő teremtést. Az örök, a' kormányzó, az orvos gyakran meglátogatják a' kamarákat; de főkép kívánatos a' káplán, ki itt a' lelket a' vallás' vigasztalására többnyire nyitva 's epedve találja. –

Mindkét rendszer megegyezik abban, hogy a' rabok' munkája vállalkozóknak adatik ki bérbe; hogy ebből a' rab semmit nem kap; hogy ki mesterséget nem tud, arra tanítatik: hogy az élelem egészséges, bő; nem finom, de tápláló; hogy a' rabok közt, minden tekintetben, még tökéletesb egyenlőség van, mint van a' társaságban, 's a' „gazdag, kinek gazdagsága bűnét csak terheli, nem dorbézolhat a' szegény mellett, kinek szegénysége egy mentsége bűnének.” – De különbözik abban, hogy a' magány-rendszer a' makacskodót csak sötét kamrába zárás 's étele' kevesítése által engedi megbüntetni, mi két nap alatt rendszerint foganatos; ellenben a' hallgató-rendszernél a' ez műhelyekben a' rendtartás szükségesb és nehezb lévée, ha valamellyik máshoz szolt, vagy szemét mim-

kajáról csak fölemelte, a' porkoláb azt azonnal megkorbácsolhatja. Es ez egy fő oka, hogy Livingston és több nagy híru férfiak nagy erővel kikeltek e' rendszer ellen; egyébiránt hogy *csaknem* nélkülözhető, példa a' Wethersfieldi tömlöcz, hol szinte a' hallgatórendszer alkalmaztatik, a' meggyalázó, boszúra gerjesztő 's minden javulást lehetlenítő korbács nélkül. És ellene már is hatalmasan emelkedik föl a' nép' szava, mert különös, hogy mire nem ítélnének a' bűnért mi nagyobb, az alá vonatni a' fenyíték miatt, mi kisebb.

Hasonlítsuk össze a' két rendszer' főbb vonásait.

A' *magány-rendszer* igen egyszerű. A' rab külön kamrába záratván, alig lehet szabályt sértenie, és így a' fenyítéket fentartani nagyon könnyű. Ha az első napok elmúltak, melyekben a' lélek, a' háborgás 's kétségbesés közt kínosan hánykolódik, következik a' sorsában megnyugvás; a' hallgatást meg nem törheti mert egyedül van, munkálkodni meg nem szün mert ez minden öröme. Itt az elv magában dolgozik. A' *hallgató-rendszer*' kivitele nehezebb. Megismerik hogy a' *lélek*³ *elkülönzése* a' föladat; de azt tartják, bár a' test együtt legyen, a' lélek nincs, ha teljes hallgatás uralkodik: innét a' rabok nappal közműhelyekben dolgoznak mélyen hallgatva. Minthogy tehát e' rendszer egyedül a' teljes hallgatáson nyugszik, ennek fentartása *conditio sine qua non*, 's ezért szükség a' tilalom töröt rögtön 's keményen büntetni. Használtatik a' korbács, – és mivel a' tilalomszegés gyakori, gyakran használtatik, – mert ez nyomban en-

gedelmet eszközöl; mivel általa a' munka alig szakítatik félbe; mert fájdalmas a' nélkül hogy az egészségnek ártana, 's inert nem tudnak más büntetést mi nek mind e' jó oldalai megvolnának. Itt legtöbb a' fenyítéktől függ, mi pedig már magában rősz; azonban nem alkalmaztatása veszedelmet szűlhet.

A' *magány-rendszer* költségesnek állittatik, mert a' rabok szűntelen ben lévén 's bendolgozván, részint az egészség, részint a' szerszámok miatt a' kamaráknak tágasbagnak kell lenniök; azonban a' különbség kisebb semmint ellenkezői vélik, mert viszont a' *hallgató-rendszer* vagy közműhelyeket kíván.

A' *magány-rendszer*nél az iskoláztatás 's vallási oktatás nehezítve van az által, hogy a' rabok össze nem eresztethetnek; a' tanítónak sorban kell a' kamarákat eljárni, mi sok időt elvesz, a' pap pedig innepeken a' folyosó végéről papol, midőn a' kamrák' külajtói kinyittatnak, 's a' vas-rácshoz járult rabok hallgatják a' nélkül hogy vagy látnának, vagy látathatnának. A' *hallgató-rendszerrel* a' nehézséget nem találjuk; itt az iskola 's innepi istenitisztelel közteremben tartatik; – de e' könnyűség valljon nem alkalom-e azon sok tilalomtörésekre, mellyek' fenyítéke maga képes minden erkölcsi fogamatot elrontani í Egyébiránt ama rendszer' védői, az elvhöz híven, fontosabbnak tartván a' tanítást, semmint emennek pártolói; úgy látszik, a' több költségtől sem rettegnek, 's ha elegendő tanító lévén, oktatás egyenkint adathátik, az a' köziskolainál bizonyosan sűkeresb leend. Természetes, hogy a' jobb drágábban szereztetik-meg, s több sűkerhez több fáradság kívántatik.

Itt újólag megjegyzem, hogy emberszeretettől 's nemes szívtől vezéreltetett sok papok 's nagy rangú férfiak' megmeglátogatják a' rabokat az innepeken, 's több órákig tanítják írni, olvasni, 's magyarázgatják a' szentírás' erkölcsi helyeit. Nem ritka eset, hogy' a' közbe vegyített tanács sírásra fakasztja a' bűnös tanítványt. Illy eszközök 's illy nemes polgárok' segedelmével épen nem kételkedhetni a' rendszer' javító foganatáról.

A' *magány-rendszer* szerint vastag falak által elválasztva, mintegy ugyan annyi sírban lévén a' rabok, két tetemes haszon bizonyos; egyik, hogy egymással nem közlekedhetvén, rosszabbakká nem válhatnak, mint millyenek bekerültek; másik, hogy egymással meg nem ismerkedhetvén, a' társaságba visszatértükkor, ha csakugyan megjavulának, tiszta életet folytathatnak, mert nincs rabtárs, ki új gonoszságra vagy kinszerittse vagy elcsábítsa; ha pedig új bűnököt akarnak elkövetni, nincs tömlöczi ismerős, ki segítse. Crawfordnak ezt beszélé egy Cherry-hilli fogoly: hogy ez előtt a' Walnut-streeti tömlöczben volt, honnét kitetsző jó viseleteért korán kieresztették. Erős szándéka vala becsületesen élni 's Ohióba mené, mert-története ott nem ismertetett. Dolga jól ment, midőn egy emberrel találkozék, ki ama tömlöczben rabtársa volt. Tetteté magát mintha őt nem ismerné 's elsiete; de az követé, mondván: ismerlek, 's ha kerülsz, egész életed' elbeszélem. Minek az, becsületesnek látszanod? Jöjj velem, igyunk 's beszéljünk a' régi dolgokról.' Láta nincs mód tőle megszabadulni; ha nem tart vele az is baj, megbecsteleníti, a' lakosok

előtt 's kenyerét veszti; ha vele tart az ha baj, mert bűnbe viszi. Elkeseredék, 's miatta és vele juta e' tömlöczbe. – A' *hallgató-rendszer* mellett e' veszedelem csak félig hárittatik el, mert ha belső ismeret-seget a' rabok nem köthetnek is: mi igen nagy kérdés; de képbén egymást megismerik.

A' *magány-rendszer* ellen a' *fogsági időre* nézve felhozzák azt, hogy az eleven képzelődésűt könnyen örültté teszi, mint sok példák bizonyítják; a' *kiszabadulási* időre, nézve pedig, hogy mennél keményebben, teljesb 's hoszasb elzárásban tartatnak, annál mohóbban 's vadabbul vetik magokat a' szabad élet' csábjaiba, 's bár mi nemes határozattal fegyverkezé-nek föl, a' haláli egyedülségből a' világba hirtelen áltmenetelben nem tudják magokat fentartani. Az elsőre felelet az, hogy a' munka' megengedése a' rendszeren nagyot változtatott; felelet Crawford' vizsgálódása, honnét kisült, mikép azon szomorú esetek nem a' magány, nem is a' dologtalan magány, hanem a' kamrák' egészségtelensége' 's az oktalanul kemény bánásmód' következései; felelet a' philadelphiai Western, a' glasgowi, a' gandí 'stb. tömlöcz, hol e' rendszernek illy következései egyszer sem, de jó foganatai gyakran mutatkoztak. A' második ellenvetés alatt álphilanthropia rejtőzik 's mint merő okoskodásra felelni könnyű, példákkal pedig eddigelé még nincs bebizonyítva. A' *hallgató-rendszer*' dicséretétül mondatik, hogy a' társas természetű ember' lelkéhez inkább illik; a' világtól nem szakíttatik-el annyira, és így a' visszalépésben sincs annyi veszedelem.

Azt állítják továbbá, hogy a' *hallgató-rendszer*

társasági emberekké a' rabokat inkább képezi, mert itt engedelmességre szoktattatnak, mert itt több módjuk lévén a' tilalmat szegni, némileg érdemök annak megtartása. Ellenben a' *magány-rendszerben* nincs érdem, mert nincs alkalom a' hibázásra, hallgatnak mert nincs kivel beszélniök, dolgoznak mert öldökli őket az unalom. De ez nem áll, mert fenyíték itt is ott is van, hibázni ellene itt is ott is lehet, 's nagyon csalatkozik, ki a' fölingerlő korbáccsal eszközlött engedelmességet erkölcsi erőnek hiszi 's jobbnak annál, mire a' titalomtörési körnek összeszorítása által szoktathatunk 's minek szükségéről a' magunkba igazító magány meggyőzhet, mint a' korbács soha sem. Sőt hiszem, hogy

A' *magány-rendszer* egyedül alkalmas a' bűnös' megjavulását eszközteni. Az örökös magánylét 's a' háborítatlan csönd gondolkozásra, maga magába vonja a' lelket, 's az ember nem kerülheti-el hogy lelkiismeretével ne találkozzék. Midőn a' múltra emlékezik, életének bűnös szakán is ált kell mennie 's apródonkint hozá szokik előszer megállni rajta, aztán elmelkedni róla, végre hibáit megismerni. Az egyedülség, mi kezdetben elkeseríté elméjét, utóbb annak emelkedést ad, mit követ az ellágyulással járó vágy kifelé, 's hol elmelkedéshöz érzékenyülés járul, ott a' megszentelődés közel van. így történik hogy azok, kik az embereket sértegették, mondhatlan örömet érzének ha kamrájukba ember lép, 's a' legyet és pókot a' világért sem bántanák, mert élő állat 's némileg társsúl szolgál; 's íme ez nagy lépés, kínos vágyat 's becsülést éreztetni azon társaság iránt, mellyet ők

botorul megsértettek. A' tapasztalás azt is mutatja, hogy itt a' lélek minden benyomásra rendkívül fogékonnyá válik, 's epedve nyílik még az erkölcs és vallás vizsgáztatásának befogadására. És miután a' magábaszállás a' megjavulásra nem mindeneknél elég, miután ez azon nyílás, melly a' kegyes oktatások' mondhatnám, betöltésére önkényt reped meg; erős hitem, hogy a' megjavulást tökéletességre csak az ember' munkás részvétele viheti. A' magány és csend felfakasztja a' lelket. — *ezt teszik a' kőfalak; a' vallás és erkölcs' gyógyító balsamanak bele öntése szükséges, — ezt tegyék mi emberek és polgárok, látogatások és tanácsok által.*

A' törvényhozónak rendkívül fontos körülállás az, hogy csak a' javító-rendszer szerinti büntetés olly igazságos, mi szerint „büntetés” keménysége mindig arányzatban van „rab” műveltségével; erkölcsiségevel. Természetesen, mennél nagyobb elmével 's több neveléssel bír valaki, annál bünösb ha bünhödött; de hiszen a' magány is annál kínosb 's rettenetesb, és ezt a' tapasztalás igazolja. De a' büntetés arányhatban van az erkölcsiséggel is. A' mint az igaz megbánás támad a' rab' lelkében, kínai azon mértékben enyhülnek, 's az apródonkint eljött megnyugvás hajlik úgy tekinteni a' síri kamarát, mint mellyben igazságos dolog meglakolni az általa is bünöknek ismert bünökért. Tehát a' büntetés' szigorúsága lépést tart a' benső megjavul ássál, 's az átalkodott gonosz és megtért bünös, szenvedéseik különbségének okát önmagukban hordozzák. De mód adassék a' javulásra, 's láttuk, hogy magábaszállás nélkül nincs javulás,

‘s az csaknem egyedül a’ *magány-rendszerben* lehető, és így a’ büntetésnek is arányzatban létele az individualitással, minek megközelítése non plus ultrája a’ büntető törvénykönyvnek.

Nem állítom hogy tökéletes de körülbelől kime-
rítő az összehasonlítás: a’ hallgató-rendszer inkább
physikai, a’ magány-rendszer inkább erkölcsi bélyegű;
a’ korbács fájdalmat, okoz rögtön, a’ magány állandó
félelemben tart, amaz megalatsonyit midőn lealáz,
emez megtör de meg nem gyaláz; az első rendszer a’
rabokkal durván bánik, a’ másik keményen de ember-
leg, az megfásítja az érzést, ez föllágyítja; az első
boszuló indulatot gerjeszt, a’ másik megnyugvára
szoktat; az első rendszer alatt volt rab tudván, hogy
volt rabtársaitól ‘s a’ nézésre beeresztett emberektől
megismertethetik, kiszabadultakor mindenre félénken
tekint, a’ másik alatt volt bátran lép a’ világba, mert
fogolyszomszédi közül senki nem látta ‘s idegenek a’
tömlöczbe nem bocsáttatnak-be, tehát az nehézben ez
könnyebben visszanyeri erkölcsi méltóságát, mi a’ ja-
vulás’ föltétele; az első több alkalmat nyújt az elszó-
rakozásra, tehát annál nehezb a’ lélekbe szállás, a’
másik egészen ennek eszközlésére van irányozva, te-
hát ott ritkább itt gyakoribb lesz a’ megjavulás’ pél-
dája.

Vannak, kik a’ gyökeres megjavulást kétségbe
hozzák. De ha így volna is, mit most így röviden
tagadok, a’ javító-rendszer’ hasznai nevezetesen. „Dol-
gozni kinszerítettén, a’ henyéségtől elszokik; hall-
gatnia kellvén, engedelmisséget tanul; bűnével tartja
társaságban a’ magány; az oktatás műveli ‘s vigasz-

tálja; a' fenyíték által rendre szoktattatik. Lehet hogy kiszabadultakor gyökerében nem egész becsületes ember, de becsületesek' szokásával bír; henye volt 's lett dolgos, tudatlan volt 's megtanult írni 's olvasni, nem értett mesterséget 's most ahhoz is ért 's kenyerét keresheti. Ha a' jót nem szereti is, gyűlöheti a' rosztat, mellynek bús következteit érezé; ha nem erényesb is legalább okosb, 's erkölcsös ha nem a' becsületért, saját érdekeért. Szóval, ha nem lett is polgárrá kinek viselete példás, a' törvény ellen sem cselekszik '§ a' társaság ezzel megleghetik." Hozá adom, hogy a' büntetés*' szigorú volta miatt annak idejét igen megrövidíthetni, mi a' statusnak 's családoknak egyiránt nagy nyereség, 's hogy a' büntető törvénykönyv szelídebb elvekre alapíttathatik, mi nagy előlépés az emberiség' történetében.

Ezeknek megfontolása után alkalmasint lehetne választást tenni a' két rendszer közt; de én még odább megyek, 's előadok némelly gyakorlati nézeteket, részint mert eddig elé a' két rendszer inkább mint *eh* semmint fegyelem *s* inkább mint *theoria* semmint *praxis* állíttattak össze, részint hogy a' kettő közti erkölcsi nagy különbség annál jobban kitűnjék.

A' hallgató - rendszer.

Erről megmutathatni, hogy szerkezetében nehéz és mesterséges; alkalmatlan elérni a' czélt hova irányoztatik; sükeres munkálkodása körülállásoktul függ, miket nem biztosíthatni 's mikre nem támaszkodhatni; hogy kevés jó oldalai mellett sok veszedelmesek van-

nak; hogy jelességei történetesek és függők, hiányai szükségesek 's természetebeliék.

1. A' közlekedés' meggátlására e' rendszer sikeretlen. Hogy jelek által 's halk hangon megtörténhetik e' rendszer' védei magok megismerik és bizonyítja a' mindennapi sok büntetés. És e' bizonyosságnak elhatározó következése van mind a' rabokra, mind a' felügyelőkre nézve; mert azoknak annak tudása, hogy a' közlekedés teljesen meg nem gátoltathatik, folytonos ösztönül 's biztató jutalmul szolgál minden alkalmat mi a' felügyelők' sokféle foglalkozása mellett akad, ügyesen használni; mert ezeket azon tudalom hogy legébrebb örökösök is kijátszathatik, természetesen hanyagokká teszi oly igyekezetben, melly bármi fáradságos még is foganatlan. 'S nem is képzelhetni, cselekedben az ember mi elmés és ügyes és makacs, kivált ha szükség vagy hajlandóság vagy tilalomba vágy kinszeríti, és ha elsül, ebben az ok újakról gondolkodni, ha nem, úgy is ok új próbákra, és a' rabtársaknak alkalom tanulni belőle 's multság elszórakoztatni általa. A' Coldbath-fieldsi fogházban, 1836ban, *pusztán csak* szólásért 's esküért' 6794 büntetés rendeltetett; az az annyi álhágás jött világosságra, mert ki volna balga hinni hogy több nem történt?

De ha megengedném hogy a' közlekedés teljesen meggátoltathatok, vagy ha védőinek azon állítását elfogadnám is, hogy a' teljes meggátlást elég megközelíteni: a' rendszert még sem mentém-ki, mert alkalmazása csak oly eszközök által lehető, mellyek a' rendszert fentartják de célját megölik. T. i. a' szabályok' minden álhágását rögtön büntetés követi,

melly, mint fölebb láttuk, évenként ezerekre menvén, természeténél fogva a' becsületézésnek ha testi 's az egészségnek mert az élelem' elvonása elsorvaszt; gyakoriságánál fogva pedig a' léleknek 's javulásnak kárhoyatos; mert így a' rab non csak azon büntetésekot szenvedí, mikre a' bíró által ítélve van, hanem a' rendszer miatt, nem büneiért, újakkal 's alázóbbakkai halmoztatik, minek következése: elme ingerültség, igazságtalanság' érzése; eredeti bűnét elfeledve lelkét a' jogtalan bánás töli el, a' bitói ítélet a' rendszer miatti büntetések' tengerében elmerül; az igazságos törvény' súlyára nem eszmélhet azon izgató szabályokra boszankodtában, mellyek már azért is ingerlők, mert megtartatások rabtársra bíztatik, gyakran nálánál vétkesbre, de ki a' kormányzó bizalmát megnyerni elég álnok volt. Illy állapotban alkalmas-e a' lélek magába szállni? Nem pattog-e vissza a' mérgesített kebelről a' pap' minden erkölcsi tanítása? Valóban, ekkint az embert nem megalázzuk de felbőszítjük, nem megtérítjük de bosszúállásra ingereljük.

Tagadhatlan tehát, hogy e' rendszer a' közlekedést nem gátolja-meg, és ez fölötte ítélet, mert úgy nincs lélek-különzés sem, mi a' süker' föltétele; tagadhatlan, hogy rögtön és kemény büntetések nélkül hallgatás nem eszközölhető, és e' fegyelem mellett nem lehet magába szállás, mi a' süker' másik föltétele. Itt elhallgathatnék, – azonban folytatom.

2. Kárhoytatja e' rendszert az is, hogy intőkul 's udvarörökül rabokat kell használni. Ennek veszedelmes járulékkai vannak. Mert a' mennyiben a' legelfajultabbakban legtöbb tettetés van, a' leggonoszbak,

‘s a’ mennyiben csak a’ hosszabb időre ítélték’ választása czélszerű, annyiban, a’ törvény’ szeme előtt, a’ legvétkesbek tétetnek előjárókká; és így a’ mennyiben nekik tekintet adatik, kiszabadulnak azon törvény szabta megalázás ‘s szenvedés alul, mi alá bűnük hajtá, mire a’ törvény ítélte, minnek pedig hogy súlyát érezzék, kívánja mind az ő javok, mind a’ társaságé; – a’ mennyiben pedig választásukban a’ kormányzó a’ porkolábok’ javaslatára is kénytelen hallgatni, annyiban a’ pártfogás’, egy értés ‘s megvesztegetések’ hoszu sora keletkezhetik azok és a’ rabok közt. így e’ rendszer a’ törvény’ ítélete ellen cselekszik, midőn a’ büntetés’ szigorúságát szelidíti, és ép azokra nézve, kik legbűnösök és kik legtöbb szenvedésre ítéltetnek; és a’ megjavulás ellen dolgozik, midőn vétkes képlakiság által úta akad a’ rabnak a’ büntetés’ súlya alul kimenekedni, holott csak úgy tarthatni a’ büntetést sükeresnek, ha a’ rab egész fogsága alatt ítéletét olly megkönnyülhetlennek tekinti mint az öröksorsot; – és ez nem így van, mert p. o. a’ Coldbath-fieldsi (londoni tömlöcz a’ hallgat ó-rendszer szerint) 900 rab közül 218 intő ‘s udvarőr, ‘s e’ 218nak még nagy része havonkint, változik, ‘s e’ szerint legalább 300 nem lakol úgy, mint a’ törvény kimondá.

Tegyük föl, az intők ‘s udvarőröknek rabokból alkalmazása magában nem veszedelmes; de hol talá-lunk képes, hűséges, becsületes személyeket a’ rabok közül a’ rabok mellé, hol, kivált nálunk, kiválta’ várostalan megyékben, miután erről a’ londoni kormányzó, kik alatt mindenféle ‘s korbelt foglyok vannak, magok panaszkodnak? E’ rendszer mellett így

okoskodnak: ennek jelessége függ a' hallgatás' fen-
tartásától, – a' hallgatást csak meghitt felügyelők
tarthatják fen; utána teszem a' gyakorlatot: „ugye
a' felügyelők' nagyobb része a' rabokbul jelöltetik-ki
(a' főlebbi 218 rab-ügyelő mellett 54 fizetett tiszt van)
's *nem lehet másképen*; és valljon a' felügyelőkben
szükséges tulajdonok nem olyanok-e, miket rabok-
ban nem kereshetni?” És ha a' tömlöczben csakugyan
nem találni képes, hűséges, becsületes személyeket,
vagy elég számmal nem, fogjuk alkalmazni ki tiszté-
nek megfelelni nem képes, ki hatalmával társait is
rontólag visszaél, ki a' bizodalmat megcsalá? Hát
ha a' porkolábok vagy a' rab intők közül többen meg-
betegesznek, nem fog e a' mesterséges szerkezet'
menetele megbomlani, 's ha van kit betanítani, nem
kívántatnak-e erre több napok?

De innét származik a' rabokban egy örökös elme
's lélekhullámzás is, mi megnyugvásra időt 's erőt
nem enged; mert hogy a' kormányzó az intők' hűsé-
géről bizonyos legyen, a' rabokat földadásra biztatja;
a' rabok pedig, részint hogy rajtuk boszút álljanak
ha tőlük talán földadtak, részint hogy helyökre té-
tessenek, ellenök szüntelen árulkodnak, 's voltak
esetek, hogy a' gyűlölt intőt más udvarra tétel által
kelle 's lehet a' bősültektől bátorságosítani; az in-
tők végre, hogy állásaikat biztosítsák, 's szorgalmok
látszassék, hamis és alaptalan vádak is tesznek. Es
azt is meggondolván, hogy a' kormányzónak napon-
kint (900 rab után) 60-80 vádat kell meghallgatni,
valóságát kinyomozni és elítélni; képzelhetjük mi
ideje és kedve marad az értelmi és erkölcsi javító

ösztönök' munkásságba hozására. Avagy mint Auburn-ban a' porkolábnak jog adassék rögtön büntetni 's csak utána tenni róla jelentést; vagy mint Singingben, büntethessenek tetszés szerint 's minden bejelentés nélkül?

Tehát látszik, hogy e' rendszer' javító foganata majdnem lehetetlen, szerkezetének menetele minden pillanatban megbomolható. De mire is való e' szövevényes gépelyzet? Úgy látszik, elhárítani az akadályokat, miket alkotói önmagoknak teremtenek. T. i. társas lényeket egybegyűjtenek, megtiltanak minden közlekedést, és aztán megbüntetik, ha hatalmas vágyuknak engedtek, ha szólalkoztak azokkal, kikkel társaságban lenni kinszerítvék. Itt valóban, kaján elmésen összehalmozva a' sok nehézség, nem más célbul minthogy meggyőzessék, és ha nem sül-el, a' mint nem is sülhet el soha, a' rendszer a' szegény rabokon boszulja meg azon hibát, mi önmagában 's a' felügyelők' eljárásában van.

3. Láttuk hogy e' rendszer kívánata hallgatás; láttuk hogy hallgatást csak büntetés eszközölhet: már most kérdem, mint bánandunk a' csak *vádlóttakkal*? Alávetjük azon sokféle szabályoknak? Ha ellenök vétenek, ha intenek, ha szólnak, ha fejeiket fölérne? lik, rajok büntetést mondunk? Dolgozni küldjük a' közműhelyekbe? De szabad-e büntetni vagy dologra kinszeríteni azokat, kik a' törvény előtt még ártatlanok? Ha szabadon együtt hagyjuk őket tartaléktalan beszélgetésben, a' tömlöcz marad az mi volt: a' bűn' iskolája, 's ezt nem *kell* tennünk; ha pedig dologra kinszerítjük 'a hallgatás - törésért büntetést szabunk

rájok, ártatlanokat fogunk sújtani, 's ezt nem *szabad* tennünk.

4. De e' rendszer, mellett az sem érethetik el, mi pedig a' törvényhozó előtt roppant fontosságú, hogy a' tömlöcz-fegyelem az egész országban egyenlőitessék; hanem a' büntetés' szigorúsága függend, mint eddig elé, azon keménységtől, mivel a' fegyelem alkalmaztatik, és ez különbözni fog a' kormányzók szerint. Hol azok lelkismeretesek, ítéletesek és tevékenyek; hol segédei értelmesek és hűvek, hol a' íömlöczbirálók gyakran megjelenetnek: ott a' rendszer foganatosnak fog *látszani*; de hol ellenkező az eset, ott élni fog a' bűn és mótely, csakhogy lap-pangva. Sőt, a' magány-rendszer a' büntetésnek többekrei hatását is lehetőleg egyenlővé teszi, úgyhogy a' rabokban csak individualitásuk szerint fog különbözni, min túl emberi erő már nem mehet: de a' hallgató-rendszerben azon hatás a' kivitel' különbsége (Szerint változik. azon kivitelnek különbsége pedig a' kormányzók 's segédek' különbségében fenekük, 's valóban, ha e' rendszer szerint épített észak-amerikai 's európai tömlöczök' rajzaira emlékezem, úgy találom, hogy azok egy elvnek egymástól igen különböző módosításai.

5. Más helytt már említem, mi szükséges körül-állás hogy a' rabok egymást ne ismerjék; pedig ezt a' hallgató-rendszer nem gátolja meg egészen, mert ha jel 's hang sokat mond, mit csellel lehet adni és venni, arcz és szem szinte érthető, mi mindig nyitva áll. Hogy kiszabadulása után a' rab társaitól meg ne ismertessék, az egyenlőn érdekében áll.

a) Azon esetben is ha *ártatlan*, akár még csak vádlott volt, akár már rab, de erőszakos körülállások' áldozataképen. Ha tiszta lelkűnek, bár mi alatt sorsbeli Jegyen, a' befogatás is kín, mennyivel inkább kín és veszedelem mindenféle söpredékkal záratni-össze, „s később az életben megismertetni 's pajtáskint megszólíttatni. Okosság 's emberiség egyképen parancsolják az ártatlanság' jogait 's *gyöngéd szemérmét*, mi szűzi borítéka minden erénynek, megoltalmazni, 's a' törvény maga nyújtson vértet az alkalom ellen, hogy a' bűnös a' jámborral társulhasson, 's ismeretség' színe alatt pióczakint ragadjon bele, vagy üldözze míg meg nem ejthető.

b) Azon esetben is, ha gonosz tettét megbánva *megjavulni indult*. Legyen hogy az erény' után, mint iparkodó polgár, haladásban van, legyen hogy csak most küzd és határozgat magában; az első esetben egy tőle megismerni nem akart 's talán megvetett rab-^ társa megbuktathatja az által, hogy vétkes cselekedeteit elhirdeti; a' másodikban magához ragadhatja csábító 's fenyegető kísértései által. Hogy is induljon a' jók közé, midőn ez követni „s nagyítva kürtölni fogja egykori bűneit?

c) Azon esetben pedig, ha a' kiszabadult rab *tovább is folytatni gonoszságait* elhatározá, a' társaságnak áll érdekében hogy társaitól meg ne ismer^ tessék; mert az elkülönzött, elszigetelt gonosz által? matlan, – szövetkezés, 's erőnek, észnek, ügyességnek egyesülése teheti a' gonoszságot a' társaságra nézve veszedelmesé; 's miután e' rendszer a' közlekedést 's ismerkedést lehetleníteni nem bírja: a' tömlöcz

némi illy szövetség okozó találkozásnak lesz színhe-lyévé. Sőt e' rendszer még alkalmat ad azon tehet-ségek' 's képességek', mint cseles téték' kivitelébeni ügyesség, elmésség' kitüntetésére, mellyekből a' bü-nös merényekre társulok egymást leginkább megsze-retik 's kiismerik.

Ezekből világos, hogy e' rendszer hallgatást pa-rancsol, de a' testeket együtt hagyván, a' lelkeket elkülöníteni nem tudja, és így a' társulás 's megis-merés' veszedelmeitől a' rabokat meg nem óvja; hogy a' gyakori és kemény büntetések nemhogy a' lelket magába térni engednék, sőt azt örökké riadt állapot-ban tartják, kikésérik 's boszúra ingerlik; hogy a' raboknak intőkül 's udvarörökkül alkalmazása által, midőn egy részt szigorú fegyelem alatt tartatni akar, amazok törvényparancsolta büntetések' nagy súlya alul kisikamlanak, 's az egész rendelkezés egyebkint is sokféle veszedelmekkel bír; hogy a' csak-vádlot-takra igazságtalan keménységgel nehézkedik; hogy sükeres munkálkodására olly vigyázás 's felügyelés kí-vántatnék, milyen létesíthetlen; de ha ez megtörtén-hetnék is, az egésznek mozgása perczenkint fenakad-hat; és végre hogy munkálkodása egydedd 's egyen-lővé nem tétethetvén, általános elfogadásra alkal-matlan. —

A' magány - rendszerről.

Bebizonyíthatni, hogy a' lehető legegyszerűbb, mi nagy elsőség; hogy az elv, mint a' természet' ereje mihez az emberi munka csak segítőképén járul, ma-gában munkálkodik folytonosan, 's e' szerint támasz-

kodás a' tiszték' felügyelésére, mi olly kijátszható, 's a' vigyázásnak rendessége mi kivihetetlen, a' sikerre nem elkerülhetlen föltétel; hogy csak ez büntet emberileg és azért rettentően; hogy megjavíthat de el nem ronthat; hogy benne fekszik minden tökély, mit az embernek könnyebb lépcsőnkint kifejtteni mint akarva elnyomni.

1. A' vádlottakra nézve más rendszert nem alkalmazhatni, úgy hogy sem ők ne büntetessenek ítélet előtt, sem a' társaság 's igazság' érdeke ne veszedelmeztessek. A' vádlott személyének biztosítása lévén a' cél, a' szabadság vesztes, mi megítéltetés előtt már magában jogtalanság, büntetés által ki ne keserítessék 's másokkai összezárás által elfajulást ne vonjon maga után, mint ez a' hallgató - rendszernél az eset, és a' vádlott sem ételben, sem italban, sem lakásban ne szenvedjen szüksége: mind ez pedig csak a' magány-rendszerben találtatik-föl.

Nem áll, hogy ez kegyetlen büntetés, 's hogy e' szerint a' vádlott és elítélt' sorsa ugyan az. A' vádlott egy kellő tágas szobába helyeztetik, melly szellős, világos, meleg; vízzel, élelemmel bőven elláttatik 's ha bírja és tetszik többet is vétethet magának. Az igaz, szobáját el nem hagyhatja sem éjjel sem nappal, kivéven hogy a' kápolnába megy (hol ez van J mert rendszerileg nem kellene lenni); de eljön hozzá a' kormányzó, káplán, orvos naponkint; ismerősei meglátogathatják; ügyvédével szabadon értekezhetek; küldhet és kaphat leveleket, könyveket kérhet és adnak; írhat és mit tud 's akar 's lehet, dolgozhatik. Látni, hogy minden mi neki kedvetlenséget okoz-

hatna, el van háritva 's téve minden, hogy a' szabad-ság vesztést, minek a' társaság' javáért történni kell, mennél kevésbé érezze. Alább ki fog tetszeni, hogy az elítélt semmi ilyen engedélyekkel nem bír s ez teszi a' nagy különbséget.

Egyébiránt, kegyetlenségéről ítélendők, ne ezt és a' szabad állapotot, de a' kétféle fegyelmet hasonlítsuk össze. A' hallgató - rendszer egy oldalról a' társalkodásra ösztönöz, sokat egybegyűjtván; más oldalról attól tilt szabályai által, mi tantalusi kint már az ókor pokolbelinek mondott; és ha e' *leghatalmasb* vonattatásnak vagy erőtlensége vagy a' körülállások miatt enged a' vádlott, vagy az intők ezt jelentik-fel: kegyetlenül büntetetik, mert a' rendszer' ereje egészen e' szigorúságban fekszik; úgyhogy ha ez teljes mértékkel nem alkalmaztatik, foganata elveszett. Valljon azon sokféle szabályokba betanítás nem teszi-e rabbá a' vádlottat? Valljon az állapotnál, melly a' megromlás 's megismerés' veszedelmeitől sem óv meg, nem szelidebb, nem igazságosb, nem biztosítóbb-e a' magánylét, úgy, miként azt az imént kifejtők, melly, midőn a' bűnhődési alkalmat elhárítja, a' büntetés' szükségétől szabadítja-meg magát, 's más-e ez, az érintett módosítások által ki vetkeztetve minden büntető bélyegéből, mint pusztán szabadság hiány, enyhítve miként a' polgárzattól telhetik? Hiszem, hogy ha a' becsületérző vádlottaknak a' rendszerek közt választás engedtetnék, ehhez állanának, és ez a' rendszer' mind becse mellett, mind kegyetlensége ellen a' legnagyobb erősség.

Maga a' new-yorki törvényhozás is, melly kü-

lönben a' hallgató (vulgo: auburni) rendszert törvényesíté 's terjeszti, arról, hogy a' vádlottakra nézve a' magány-rendszeren kívül más mód mind alkotmány, mind szabadság ellenes, mind veszedelmes, annyira meggyőződék: hogy a' vádlottak' számára építeni kezdett fogháznak a' magány-rendszerhöz alkalmaztatását elhatározá. Ez történek egypár év előtt.

2. Ép azon magánylét, mi a' vádlottakra nézve engedélyekkel pais és kéjeim; engedélyek nélkül a' raboknak büntetés, 's a' legfoganatosb és legkeményebb. Mert ezek látogatásául, a' kormányzón, káplánon s' felügyelőkön, orvoson kívül, senkit el nem fogadhatnak; levelet nem írhatnak 's nem vehetnek; a' kiszabott ételadaggal beérni kénytelenek, és nem tetzés szerint, de azt és annyit dolgoznak, mi és mennyi parancsoltatik. A' főlebbi lapokon érintem, mi körülállások miatt kiáltaték e' rendszer kiállhatlanul kegyetlennek; de, mint már szinte említem, ellenkezőt bizonyítanak a' glasgowi, philadelphiai, gandi tömlöczök, mellyekben a' magány-rendszer pontos alkalmazásban uralkodik. Az angol parlamentnek beadott vizgálatokbul 's más nyomozásokbul azt látni, hogy a' glasgowi egyes kamarákban hónapokat töltött rabok magányi fogságaikra mély borzalommal emlékeznek, 's e' gyötrelmet készek volnának testi büntetéssel is megváltani. De így is kell lenni; mert ha pusztán a' phisikai jólléten 's tisztaságon munkálkodunk, sok röstre 's csavargóra nézve még kívánatos lesz a' fogházba záratás, és találkozónak, kik egyedül e' célbul bűnhödnének (mint ez már gyakran megtörténik mind Francz, mind Angolországban); ha más

oldalról *erkölcsi kín* nem tenné elrettentővé. A' tömlöcbeli tiszta 's jóllét hasonlításán Damokles' lakunájához a' feje fölött függő pálossal. E' rendszerrel nem kegyetlen a' büntetés de igen kemény, azonban igazságos és emberi; szabadságával visszaélt, tehát attól megfosztatik, úgy szólván nem bántatik és büntetve érzi magát. *Csuk száműzetik a társaságból, melyet megsértett.* Nemde természetes és igazságos büntetés? Igen, és egyszersmind a' legkínosb.

'S ti emberek és törvényhozók miért büntetitek a? testet, mi csak eszköz mint a' kés melyet emel, vagy e' szerint miért nem ítéletek' meg a' kést is? A' bűn nem az akaraté-e mitől a' cselekedet függ, 's ez nem a' lélek" ereje-e? Tehát ha a' léleké a' bűn, szenvedjen a' lélek; hu a' lélek romlott meg, a' lelket igyekezzünk megjavítani; már pedig a' lélekre büntetést 's bele javulást csak a' magány - rendszer hozhat*)?

És ez nekem fontos eszmém, mind a' *testi büntetés' eltörlése*, mind e' rendszer' választása mellett szólanom 's apostolkodnom.

3. A' rendszer' gyakorlati jelességei közé tartozik: egyszerűsége, minek két haszna van, egyik hogy szerkezetét könnyű vezetni, másik hogy megbomlása ritka eset. Itt a' tömlöcz' alakától a' süker nem függ.

*) Ezen *eszmém*ben 's hitemben engem megerősít egy philadelphiai ifjú fogoly' felelete, kit látogatói kérdezgetvén, midőn annak kijelentése után hogy a' magány iszonyú szenvedés, azt tennék kérdésül: „Szenved-e miatta egészsége?” válaszolá: „nem, egészségem igen jó; de a' lélek, az igen beteg.”

Egy mintául fölépített 's bútorozott szoba szerint építhetni az egész tömlöczöt, 's e' szerint valamennyit az egész országban, és a' fegyelem és büntetési súly ekkor országszerte lehetőleg ugyan az* Minthogy a' rabok nem értekezhetnek 's cselekedetre nem szövetkezhetnek, a' kiszökés nem, vagy igen gyéren lehet. A' tiszték' száma itt kevesb, kötelessége egyszerűbb lehet, 's így egy részről a' kisebb tömlöczökbe is értelmes porkolábokat kaphatni; más részről szorgalmoktul nem függ annyira a' foganat, mert azon kívül hogy a' kémlyukakon betekintgetnek, foglalatosságuk az élélmezésben 's munkaadásban és vevésben áll.

4. Ellenvetésül mondatik, lször, hogy e' rendszer mellett közműhelyek nem lévén, a' dolgoztatás nem olly gyümölcsöző; és 2szor, hogy az egyes kamarájú fogház sokkal költségeseb. Nem alaptalan egyik sem, de benne van sok képzelt is. Amazt lerontja a' glasgowi tömlöcz' példája, mellynek 25,060 ez. for. tevő egy évi költségéből 18,680 ez. for. a' rabok' munkájából került-ki, úgyhogy a' drága N. Britanniában, a' megyének magának egy rab fejenkint, hozzáadván minden igazgatási, épületi, szóval tömlöczi költséget csak 19 cz. forintjába jött. Emez is elenyészik, ha számolunk és megfontoljuk, hogy a' hallgató-rendszer-nél az éji szobákhoz tágas közműhelyek járulnak. E' rendszer szerint egy kamra legalább 8 (angol) láb hosszú, 6 láb széles 's 10 láb magas; a' magány-rendszer-nél legalább 10 láb hosszú, 8 láb széles, 's 10 láb magas. De valljon a' közműhelyben egyegy rab nem foglal-e el 2 láb hosszú, 6 láb széles tért? Már ez több mint kell hogy az egyenlőség helyre-

állíttassék. Azt is elhiszem, közműhelyekben a' gyári munka könnyebb folyama; de bezzeg a' büntetés 's javítás itt másod rendű czéllá szók válni, 's a' gyári zaj és folytonos munkálkodás közt ki képzél elmélkedést 's magába szállást? Pedig nem az-e a' javítóház' czéjja hogy javítson, nem pedig hogy ügyes művest képezzen? És célirányos 's bölcsesség-e a' haszon' kedvéért a' büntetés' súlyát erejétől megfosztani, 's a' fogság' erkölcsi sikerét eltiporni? Emlékezzünk, hogy két különböző dolog azt eszközteni, hogy a' gonosztevők' tartása a' társaságnak semmibe ne kerüljön, és azt, hogy megrettenjenek és megjavuljanak; amaz merő hideg kalmári lélek', emez emberszereteten 's humanitáson épülő bölcsesség' szüleménye.

5. Miket, már, bármi röviden is, itt-ott említék, ismételni nem akarván, még csak azt jegyzem meg, hogy a' törvény' rendíthetlen erejéről, könyörületlen forgásáról 's hajthatlan súlyáról félelmes képzetet itt nyer a' rab, hol az érzéketlen 's hallgató falak közt örökös magányban emésztődik. Idegen ember 's hír nem jut el hozzá, saját magával 's gondolataival úgy, a' milly állapotban elvált a' világtól, kell társalkodnia; sem kilátás, sem remény büntetése alul kisikaralani, mert az változhatlan mint a' fatum, — a' halotti csöndöt, a' folytonos unalmat 's a' lélekként semmi nem szakasztja meg. A' büntetés' e' hideg, e' szörnyű bizonyosságában van azon iszonyú elrettentő hatalom, mivel a' kínpadok föl nem érnek.

Ezekből 's a' főlebbi összehasonlításokbul következik, hogy e' rendszer nem az elnyomásra eszköz, de pais a' megvédésre; a' raboktul semmi kedvezést

meg nem tagad mit bírniok kell. és megőrzi azon roszak ellen, miknek a' most mindentverte létező tömlöczállapot kiteszi: az ártatlantól nem vonja -meg a' szükséges oltalmat, a' bűnöshöz tilalmas pártfogót járulni nem enged; sem a' vádlott, sem a' rab, érintkezés ben nem történhetvén, nem jöhetnek ki romlottabbul, s úgy az elfajulás' mint a' megismerés'' veszedelmeitől menttek; midőn a' megrögzött gonosztevő fekete mesterségeit nem terjesztheti, a' társaság aratja áldozatainak jutalmát, 's a' kiszabadultakban nem kitanultabb gonosztevők térnek kebelébe; szerkezete egyszerű lévén, menetele mint egy erkölcsi önmozgonyé bizonyos 's csaknem bomolhatatlan; szoktat munkára 's vezet gondolkodásra, mi a' lélek' nyiladozása erkölcsi javulás 's a' vallás' vigasztalásai után; a' büntetést legigazságosabban érezteti és elháríthatlanul, – és ezért is, de más okbul is *egyedül az a? rendszer*, melly az általános 's egydedes alkalmazást elfogadja.

Mind a' két rendszerre illik: *lehetetlen* hogy a' rab rosszabbá legyen; *csaknem bizonyos* hogy rendes emberré képződik; – de ezt: *Mivel ő* hogy gyökerelesen megjavul, – csak a' magány-rendszerről állíthatni. *Es ezzel végül kijelentem, hogy én, hoszas gondolkodás után, 's mintán Európa'' 24 legújabb 's legjelesb fogházait megvizsgáltam, e rendszert itélem jobbnak 's csak ezt ajánlom elfogadtatni.*

Ki tekintetre szeret építeni, annak ezzel is szolgálhatok. *Crawford*, az angol tömlöczök' igazgatója; *Julius* porosz törvénytudós, ki e' tárgyat különösen tudományilag több munkáiban fejtegeté; 's kik

mindketten meglátogaták Észak-Amerika' jelesb fogházait; a' francz kormánytól 1836ban Észak-Amerikába küldött négy biztosok; aztán *Bérenger*, a' francz l'institut' elnöke; *Ducpetiaux*, a' belga tömlöczök' aligazgatója, kik közül az első, második és utósóval személyesen is megismerkedem, mindnyájan a' magány-rendszer mellett nyilatkoztak; 's különösen megjegyzésre méltó mit Crawford az angol parlamentnek ír, hogy a' hallgató-rendszer szerint igazgató *valamennyi* angol fogház kormányzók, – *egyet* kivéve – mind azt mondják, hogyha tőlük függne a' választás, kétkedés nélkül a'' magány-rendszernek adnák az elsőséget.

A' másik rendszer mellett a' badeni Mittermayer, a' francz Lucas, jeles írók mindketten, 's a' helveziaiak (Genfben és Lausanneban) vívnak.

Beaumont és Tocqueville, kiknek munkája kivált Julius' német fordítása után Europa' nagy részére serkentő hatással volt, a' két rendszer közt hasonlítás tesznek de közüle nem választanak, minek több oka lehet; egyik mert ismerek a' francz nép' természetét, hogy addig míg a' tárgy illy új 's vitatlan, az iszonyúnak híresztelt magány-rendszer' ajánlása nem fogott volna mást eszközteni, mint fáradozásaik' kincsét használatlan 's megvetve sírba ásni; másik mert méltán habozhattak azon rendszer mellett nyilatkozni, melly akkoriban még inkább bimbókorát élte, 's mellette az észak-amerikai többség' szívében a' másik rendszer mély és friss gyököt vert; harmadik, mert a' hallgató-rendszer mellett nem *akartak* nyilatkozni, 's nem is akarhattak, a' magány - rendszerről illyeket állítván:

„azon erkölcsi állapot miben Philadelphiában élnek a’ rabok, kitűnőleg alkalmas újjászületésüket eszközölni. Gyakran megdöbbenve valánk tanúi azon komoly fordulatnak, mit vőnek a’ rabok’ eszméi e’ tömlöczben. Beszéltünk foglyokkal, kiket hajlandóság ‘s könnyelműség vitt bűnbe ‘s kiknek szelleme a’ magányban rendkívüli okoskodásra ‘s elmélkedésre emelkedett.... Állíthatjuk, hogy e’ teljes magány minden foglyokra a’ legelevenebb hatást gyakorolja. Általában, szíveiket igen nyílékonyaknak találni ‘s különösen fogékonyaknak a’ vallási ‘s erkölcsi érzemények iránt.” A’ rabokkali szóváltásaikból is kiviláglik, hogy mindenik óhajtá ‘s szerété a’ munkát, ha az előtt kerülte is; hogy epedve vágyakozott ember után, habár az emberek körükből kemény szívéleg kizárták is; hogy borzasztó félelemben emlékezett a’ törvény’ súlyos hatalmáru ‘s karjáru, ha addig azt nevette is; hogy kincsként tartá a’ szentírást ‘s válást, ha addig azt ismerni nem kívánta is, és hogy bár mi rettenetesnek mondja is a’ magányt, megvallá, inikép csak itt javulhatni meg, – ‘s mind ez történik *lelki kín’s gondolkodás által.*

Észak-Amerikában, a’ nagy törvényhozó Livingstonnak szava, halála után kezd diadalmaskodni. Az auburni eseteket kezdi feledni a’ nép; az elv, mint a’ nap, győzedelmesen törekedik ki az előítéletek közül, ‘s a’ magány-rendszernek, mellyben csak magában él, tisztán ‘s egészen a’ pszichologiai elv, min alapul az egész intézet, évenként több több statusok hódolnak.

II.

Rendszert választván, mi a' legfontosabb lépés, most áltmegyek a' gyakorlati kérdésekre, azonban miknek megoldásában inkább vázolok semmint teljes összefüggésben értekezem, – úgy szólván csak a' széleket jelelem-ki, miket, ha végettök a' küldöttségben felhívó kérdések tétetnek, élő szóval adandó magyarázatokkal fogok pontrul-pontra egymással összefüggestetni.

A

Tömlöczalak vagy Épületterv.

A' *tömlöczhelynek* megválasztásában ügyelni kell, hogy *fekvése* egészséges és száraz legyen, mert más-képen a' kis kamarába szorított test könnyen elbetegesednék; hogy nyíltsággal 's légforgással bírjon, mert szükséges az épület minden osztályainak 's az osztályok minden kamaráinak kellő és folytonos szellőztetése; hogy más épületektől elszigetelten álljon, vagy legalább azoknál magasb fekvésű legyen, – amaz mert tüztől mentt 's egészségeseb helyzet; emez mert megkívántatik hogy a' szomszéd telkekről ne lehessen a' tömlöcz' belsejébe látni, minthogy az vagy közlekedésre adna alkalmat, vagy kiszökésre szerezne segedelmet; és végre ügyelni kell arra is, hogy a' megyeház, mellyben tartatik a' törvényszék, közel legyen, és így könnyű a' raboknak mind előhozatása mind visszavezetése. És ha amaz elsőbb nézetek sem ellenzik, hogy a' mostani tömlöcz 's rabdolgoztató in-

tézet helyét alkalmas fekvésűnek ítélem; Keletemben örökre megerősít az utób említett ok, t. i. a' megyeházhoz közvetlen szomszédsága. mert ha a' tömlöcz, a' megyeháztól messze van, a' raboknak kocsin ide és visszaszállítása mennyi sok mind alkalmatlansággal mind költséggel jár, megtanulhatni a' párisi 's londoni esetből, 's mi is ált fogjuk látni akkor, midőn majd megértjük, hogy a' vasra vert raboknak csordakint föl 's alá hajtatása az utczákon szörnyűképen ember-telen és keresztyénellenes, véték Isten és vallás, bűn a' polgárzat és mimagunk ellen; hogy ez nem más mint a' léleknek czégérül függesztése a' meggyalázó bitófán; hogy az a' szemérem, mi a' legelőszer így utczára lépett rabnak arczán lángol, azon maradék jónak, mi lelkében még volt, meggyújtása a' pokol' oltárán a' pokol' számára. A' vagy azt hisszük-e, ama szegény és műveletlen földművesnek nincs becsük letérzése, mert ha megsértetik hiún nem veteget keztyűt 's nem tart betanult beszédeket a' becsü-letről? Ülnénk csak lelkében, midőn a' lánczot lábaira először szorítják, midőn az országúton 's falukon és városokon végig vezetik 's reszkető lelkében faluja 's vidéke' népére emlékezik, melly gyalázásának' tanúja! midőn a' tömlöcz' egyik pokol-teremébe vetik 's ott 50-60 emberördöggé vált, sötét, mocskos alak kígyó nyelvével 's bazilisk lehel-létével rárohan! midőn a' ráítélt esztendőket, mik alatt elrejtteni kellene 's ő elbűvni óhajtana, megbélyegezve az utczákon 's piaczkokon tölti el! Eleinte minden tekintet, mint tüzes üszök égeti homlokát; aztán,

az igaz, megszokja, de épen mikor megszokta, – akkor veszett el. –

Az épülettervet mi illeti, két alak, t. i. *kör* és *küllőalak* használtatik 's az újabb időkben kivált az utóbbi, miután ez szembeszökő elsőségekkel bír ama fölött, mit a' pensylvániai Pittsburg és a' londoni Millbank köralakú roppant tömlöczök' szerencsétlen szerkezete gyakorlatilag is bizonyít. Szakadatlan ügyelés alatt a' rabokat nem tarthatni, sem nem juthatni könnyen hozzájuk, a' kamara-épület osztályok távol esvén a' felügyelők' lakától; ellenben a' *küllő*-alakban a' központi visgahelyről a' tömlöcz' egész belsejét szemlélhetni 's az ör a' sikátorokon mint pók a' maga szálain észrevétlenül és hirtelen ott teremhet hol jelt vagy zörejt hall. A' koraiakban vagy háttal össze kell építeni a' kamarákat, mi költséges, mert három oldalrul kelt lehetléníteni a' közlekedést, vagy középben kell hagyni sikátort, mi veszedelmes, mert a' szelöltetés igen tökéletlen. Ezekhöz járul még, hogy a' köralak kevésbé bátorságos, a' kerítőfalakat a' felügyelők' szeme elől elrejtván 's így elfödözvén a'' szökőt, ha az kamarája' falait áltörni bírta; de a' küllőalakban a' központi visgahelyről, néhány ölel kivéve, mindenfelé széljelláthatni. És a' sikátorok' összefolyása maga is sokat tesz a' bátorságra, vezérelvén minden neszt 's hangot a' központra, mi, egyentávol ágánál fogvást a' hivatal 's raktártól egyszersmind alkalmas hely, innét renddel és serényen és egydedséggel elosztani az ételt 's műanyagot, ide összehordani a' kész műveket, 's a' parancsokkal innét széltoszolni. Szóval, a' *küllő*alak' czélszerűbsége annyira be van

bizonyítva, hogy Észak-Amerikában valamennyi fogház' e' szerint épül, pedig épül évenként; sőt mi több, nincs szó, sem melly a' köralak mellett harczolna.

A' magány-rendszer megválasztva „s az egy központbul szélsugárzó küllőalak így megállapítva lévén, röviden ezek kívántatnak-meg egy fogház' építésében: bátorság, mi végre vastag épület 's kellőleg magas és mindkét oldalán sima kerítésfalak szükségesek; eszközök a' felügyelésre; könnyen juthatás a' különböző osztályokba; a' foglyok' éjjel és nappali elkülönzése külön kamarákban, de úgy hogy közöttük megszakíttassék minden közlekedés, azonban a' szűk hely az egészségre szükséges szellőztetéssel összeköttessék 's a' dolgozást se akadályozza. Fő kívánat lévén a' teljes elkülönzés 's az egész alkotmánynak szakadatlan „s észrevehetetlen ügyelés alatt tartása; e' czélbul úgy kell a' tömlöcznek építtetnie, hogy az egész belső a' kormányzó vagy tisztai által elfoglalandó egy központbul szoros vigyázat alatt tartathassék, mellyre közrétlenül nézzenek a' hivatalszobák' ablakai, honnét viszont a' központi érre vigyázhatni. E' központi hely lépcsőzetek által egyenes összefüggésben legyen minden emeletek' síkátoráival, mellyekre a' kamarák nyílnak, hogy így könnyen és gyorsan és titkon lerlessen azokat meglátogatni, akármit kivenni és beadni, a' rabokat ki és visszavezetni; hogy a' vádlottakhoz a' látogatók a' többiek' főlháborítása nélkül mehessenek; hogy ha kápolnában tartatik az Istenig tisztelet 's oktatás, – mi e' rendszer mellett nincs helyén, – ebbe, melly a' központhoz közel esik, könnyen és renddel juthassanak.

Mielőtt a' végül **A** alatt látható épületrajz' rövid magyarázatába ereszkedném, okát kívánom adni annak: tervemben miért vettem én föl 384 rabot és nem többet? Válaszolom: azért, mert kiszámolám, hogy Franczországban 925 személyre, Angliában és Walesben 580ra, Skótzsiában 884re, Londonban 484re, Pensylvániában 767re esik egy (vegyest, vádlott és elítélt) fogoly; és így ha Borsod lakosainak számát a' legmagasb számolattal, némileg a' jövendő' néhány ezreit is a' jelenbe áltkapva, 200,000re teszem: az első arányban 226, a' másodikban 358, a' harmadikban 241, a' negyedikben 427, az ötödikben 269 foglyunk leend. Tudva van, hogy megyénknél minden ország népesb és kereskedőbb, 's így a' súrlódás mi bünt szikráztat, 's az alkalom mi gonoszra ragadoz, gyakoribb; és még is akármellyiknek arányát válasszuk, nagyon messze fogunk állani a' 384től, kivévén Anglia 's Walesét és Londonét, de mit mi szabályul nem vehetünk azon igen különböző körülállásoknál fogvást, mik miatt azoknak mértékével hazánk még századig nem fogja magát sem ez sem más tekintetben mérhetni. Ide járul az is, 's ezt nem kell felednünk, hogy Miskolcz népes város, 30,000en fölül, 's ez, szeretem hinni mert óhajtám, nem sokára, mint királyi város külön törvényhatóság leend. 'S valóban, 384 kamara untig elég, ha *majd* a' törvényszék polgári ünnepek miatt üléseit több napokra nem függesztette föl, felejtve azok' seregét, kik siralmas nyomorban számlálják a' kínos napokat, mik a' megítélés vagy fölmentés' órájátul elvásztják.

A' fő bejárás a' tömlöczbe lenne a' Várnagy*) és (református 's katolikus) papok' háza közt, melly a' tömlöczkeriésen kívül esnék azért, hogy azoknak családai és dolgai a' fogház' ügyeibe háborítólag ne vágjanak. Innét jutni a' ki 's be felé erős zárú 's várakozóul szolgáló pitvarba, mellynek jobbul esik a' kapus' két szobácskája, balul a' lépcsőzet, mi vezet az emeletekbe. A' pitvar' belrácsán túl a' központi terembe tágas sikátor vezet, mellynek két oldalán az örök' szobái vannak 's két végén, a' központi terembe nyíló ablakokkal, balra a' várnagy' hivatala 's levéltár, jobbra a' főasszony 's szolgálóinak laka. A' sikátor' innenső végén pedig, közel a' bejáráshoz, alulra visz egy lépcsőzet, hol az elfogadó kamarák vannak, mikbe néhány napig az új rabok és a' fegyelem' megszegése miatt büntetendők záratnak. A' központi rész (vagy visgahely), melly az örök' fő helye éjjel és

*) Külországokban a' tömlöcz feje vagy igazgató vagy kormányzó nevet visel, 's hogy jeles és fontos hivatalnak tartatik, mutatja az, hogy a' többek közt Lynds, Észak-Amerikában a' Singing' igazgatója, kapitány, a' londoni Bridewellé, Tracey, tengeri hadnagy volt 's ide úgy hivatott-meg a' kormány által, mint a' tiszték' legügyesbiké. Es ez így-van, mióta az új rendszer uralkodásra lépett; régenten itt is csak aljas nép adá magát a' porkolábságra. Magyarországon a' várnagy' vagy várkapitány név megtartathatnék, de egyszersmind szükséges lenne, hogy a' választandók több műveltséggel és ismerettel és e' szerint több fizetéssel 's nagyobb (fősz. bírói) ranggal bírjanak, mint eddig elé történt hazánkban. Kik a' társágttest beteg részének orvosául hivatnak, mindkettőre kérdésen kívül igen érdemesek.

nappali félközded tágas terem, melybe valamennyi emeletek' valamennyi sikátorai 's erkélyei összefolyanak a' kamara-épületágakbül, mik, egymástól ugyan azon távolságban sugárzanak ki a' központbul; illy szerkezet mellett ugyan egy pontrul valamennyi erkélyen végig látni, sőt az épületágak közti udvarok is nyíltan fekszenek a' szem előtt. A' központi terem és így a' sikátorok is egész magasságban nyíltak legyenek, a' padozattól a' tetőig, mert ez ád léget és világot 's könnyíti a' belsőnek mind szellőztetését, mind vigyázat alatt tartását. Mindenik sikátor' végén lépcsőzet legyen, mellyen az emeletekben lévő kamarákba lehessen jutni 's az egyszersmind a' központi teremben is készítessek a' benne köröskörül folyó karzatra menetel végett. A' küllőépületek itt (A) két emeletűeknek vannak fölvéve, mindenik emeletben a' két soron 32 kamarával; de azok lehetnek három emeletűek is, ha a' hely' rövidségét az emeletek' többségével kell pótolni, mint lehetnek egy emeletűek, ha p. o, a' hely' hossza megengedi hogy mindenik küllő 25 kamara' hosszában építtessék, mi esetben egyegy ág 100 kamarát foglalna magában. A'' két kamarasor közt vékony köz falat vonhatni, vagy a' kamarák' ajtóit olly módon hagyhatni, hogy a' behajtói nyitva lehetnek, a' nélkül hogy a' rabok egymást megláthatnák.

Ha az istenitisztelet kápolnában tartatik, – mi, a' mint említem, bár a' rendszer ellen van ugyan de azért történhető; – akkor az a. b, c. d-nek megfelelő hely, az első emeletben kápolnává alkottathatik, mellybe a' rabok' erkélyeiken 's a' központi karzaton

keresztül jutnak. Mindenik sorszék az előtte lévőknek fölötte esik „s a’ rabok eldeszkázott külön székekben ülnek, szemközt a’ rajok szorosán vigyázó felügyelőkkal. Ha pedig kápolna nem építtetnék, hanem az istenisztelet a’ 13dik lapon megírt módon fogna tartani ‘s a’ tömlöcz csakugyan két emeletnyi magas lenne: akkor a’ résznek fölépítése vagy lszor, szükséges sem lenne; vagy 2szor, minthogy itt hosszabb kamarák telnének ki, azon raboknak adathatnának, kiknek mesterségek nagyobb helyet kíván; vagy 3szor, ép ez okbul a’ vádlottaknak jeleltethetnének ki, kiket a’ polgárzat még nem akarhat büntetni; avagy 4szer, e’ rész raktárul is használtathatnék.

A’ központi terem, ‘s ha szükséges, egy vagy más küllőépület alatt léyő földalatti rész magában foglalja a’ konyhát és kemenczét, zöldségtárt és mosóházat, ‘stb., ‘s a’ földöt a’ betegek’ és azok’ számára, kik szennyesen és mocskosan hozatnak be. De hogy e’ rész száraz ós egészséges legyen, a’ földet körötte kimélyíteni ‘s így annak némileg egy kis udvart kell készíteni. Genfben gyönyörű példáját látám annak, mik ép lehet a’ központi terem alatti osztályt úgy al? kötni, hogy onnét a’ terembe fölnyúló egy cső’ segedelmével minden neszt meghallhatni, minden szót megérthetni ‘s így megtudhatni, ha valljon az oda rendelt rabok (a’ hallgató-rendszer ezt megengedvén) vagy magoktul, vagy a’ főző’ megegyeztével nem hágják-e ált a’ hallgatás’ tilalmát?

Minden két küllőépület közt egy udvar van, mi a’ lég’ szabadabb forgására sokat tesz, ‘s mi, ha kö-

eepe mindeniknek ráccsal körülkerítették s' rendkívüli esetekben a' beteges raboknak sétányul szolgálhat.

A' kamarák mind alul mind az emeletekben teljesen egyenlő szerkezetűek. Mindenik sor' végén az utósó két kamarát úgy kellene építeni, hogy a' kettő egyesíthessék, mi szükséges azon esetekben, midőn a' ragadós nyavalyákban sínlődő raboknak a' rendes kamarákból tágasbakba vitele megkívántatik; A' felsőbb kamarák előtt ki 's bejárás végett két lábnyi széles karekerkély foly végig.

Azonban legfontosb a' kamarák' szerkezete Russell és *Crawford* – kinek páratlan szívességeért ez alkalommal is megújítom hála köszönetemet, – 1836ban néhány természettudóssal 's építésszel kezett fogva a' londoni Millbank' egy ágában több próbát tőnek kitálatni azon falrakást, mi minden szót és hangot felfog. En magam is meglátogatám e' példánykamarákat, 's egyikbe én másíkba a' káplán zárkózáván, nyílt torokból tett ordítózásinknak sükere az lőn, hogy semmit nem hallhalánk, 's valami haldokló hang, ha soká és igen hallgatóztam, olly gyöngén üté meg fületem, hogy ha nem tudom bizonyosan hogy ott valaki kiáltozik, lehetetlen észrevennem vagy a' leghalkabb fülcengésnek kell tartanom. Nem akarom itt leírni a' próbákat, hanem elmondom mint kellene a' kamarákat alkotni.

Egy kamara legyen 12 (angol) láb hosszú, 8 láb széles, 10 láb magas. A' téglaboltozatra kőaljzat fektessék, t. i. a' felső emeletiben. A' választófal 22 hüvelyknyi, úgyhogy maga a', ha lehet belőlről girbegörbére szélezett kő vagy *tégla* (mi hanggátlóbb)

csak 8½ és 8½ hüvelyket foglaljon-el, 's a' közte eső 6 hüvelyknyi űr homokkal töltsék meg. Az ablak közelessék a' bolt hajtáshoz, 's hosszú lehet, de 5 hüvelyknél nem magasb, simítatlan üvegből. Két ajtó mindenik kamarán; a' belső kettős fa közötté erős vaslappal, 's rajta haránt metszett vas szegélyű kémlyuk; a' külső egészen faj vas rekeszekkel és zárakkal. A' nyoszolya tölgydeszkából, falba eresztve 's kőlabakhoz ragasztva; az ágybéliek, szellőztetés végett, felköthetők. E' rendszer, az az, az emberiség' örökké szent rendszere után, a' vas és láncz a' rab' testéről lemarad 's rá tömlőczruha adatik; ezen kívül egy tál, kupa, kés, villa és kanál, fésű, törülköző, seprő 's egy szék teszik a' lakocska' bútorait. Minden rab maga tisztogatja föl a' maga kamaráját. A' földeli tartóba vezetett víz csöveken foly le 's szélt a' kamarákba, 's tetszés szerint ereszthetni a' mosdómedenczébe 's mozdíthatlan éjédenybe, mi így tisztán és szagatlanul tartatik. Szellőztetése 's mérsékletes melegítése a' kamaráknak szinte csövek által eszközölhető mind legcélszerűbben mind legjutalmasabban.

Egyébiránt, valljon a' választófalaknak a' főlebb kitett vastagságban építése szükséges és sükeres-e, 's valljon az néhány hüvelykkel nem vékonyíttathatik-e meg? az iránt, építés közben, úgy szólván költségtelen próbák tétethetnek.

Megjegyzem egyszersmind, hogy a' kamarák' szerkezetére nézve, azoknak minden irányú szeleteihen, az építőmesterekkel néhány fölvilágosító rajzokat fogok közölhetni.

B.

Fegyelem (disciplina) vs. Kormányzás.

A' hallgató-rendszernél, mint főlebb érintém a' kormányzástul függ minden; a' magány-rendszernél ettől függ a' legkevesb. És ez állítás teljesen igaz akkor mondva, midőn a' kettőt összehasonlítom; inert ezt is külön véve bírálat alá, tagadhatlan, hogy rendszer mint törvény magában mindig holt; életet belé *ember* leheli, midőn az *értelemhez* járul *akarat*.

A' megyei közgyűlés legyen azon erkölcsi erőpont, miből a' tömlöcz vegye eredetét 's honnét kapjon irányt és oltalmat. Jónak vélném, hogy két-három évenkint a' közgyűlés *három tömlöczbírálot* választana, kik, mint a' megye' képviselői, ingyen végeznék-el a' következő köteleességeket: hetenkint legalább kétszer meglátogatni a' fogházat 's megnézni, valljon tisztét mindenki kellőleg 's híven teljesíti-e? havonkint egyszer ülést tartani 's tanácskozni; a' kamarákat megtekintgetni 's a' vallási tanítások' alkalmával jelenlenni; minden szükséges rendeleteket megtenni, mik a' magány-rendszer' alapelveivel nem ellenkeznek; heti látogatásaikat kíséretlenül tenni, magányosan beszélni a' rabokkal, panaszaikat, ha vannak a' felügyelők ellen, kihallgatni, 's azokat, ha valóknak találják elítélni; mindenféle bevételekről 's kiadásokrul szoros jegyzőkönyvet vitetni; a' téli közgyűlésre évenkint. egy terjedelmes tudósítást adni be, mellyben a' rabokrul minden tekintetben 's a' fogházzul mindenféle viszonyaiban, kimerítő rajz, találtassék.

Ugyan ekkor a' rendszer' sikeréről szerzett tapasztalataikat is előadhatják, azon javaslatokkal egyetemben, miket a' rabok' büntetésére 's javítására czél szerűeknek tartanak. Azért legyen pedig csak három tömlöczbíró és ne több, mert a' három személyre a' megye' végrehajtó hatalma van bízva; már pedig a' végrehajtásnak alapja lévén az akarat egység, azt kevés személy sokra bízni annyi, mint minden kerékhez kötőlánczot adni. Ezekhez teszem még, hogy a' fő- és alispányok (mint elnökei a' megye egyetemének), a' főügyvéd (mint a' büntető törvény' karja), és a' házi pénztárnok (mint a' megye vagyonainak gazdája), hivatalaiknál fogvást kötelesek a' fogházat és rabokat a' lehető leggyakrabban meglátogatni.

A' Várnagy szinte a' közgyűlés által fog választani 's hivatalában mind addig, míg reá érdemes, megtartatik. Laknia kell a' fogházban 's onnét 24 órára sem távozhatik el a' tömlöczbírók' kettejétől írásban nyert engedelmé nélkül. Kötelessége naponkint legalább egyszer meglátogatni minden rabot 's minden kamrát. Naplójába mindent mi a' tömlöczben történik, tartozik bejegyezni, a' rab mikor hozatott-be, szabadult ki, halt meg 's e' f.; miért tön panaszt; mikor 's miként törte-meg a' fenyítéki tilalmat; a' tömlöczbírók 's orvos mikor tevék látogatásaikat? Kötelessége minden tilalomtörést a' tömlöczbíróknak bejelenteni 's csak azok' megegyeztével szabad a' hibást megbüntetnie. A' várnagy' joga legyen fogadni 's elbocsátani a' felügyelőket 's öröket, mert csak úgy kezeskedhetik a' rendért és rabokért ha ő választja segédeit.

Ez, mint kormányzó személy alatt lesznek a' következők:

Egy vágy két pap, kinek kötelessége leend: kamarábul kamarába járni 's egyenkint meglátogatni a' rabot és társalkodni vele huzamosban, magyarázván neki a' vallás 's erkölcs' parancsait, oktatóván kötelességeire Isten, haza és önmaga iránt, – és egyszersmind vigasztalván ha mélyen megszorodott, lelkét föl-emelvén ha kétségbeesve összerogyott, eszébe fényt vetvén ha vad sötétségben hevert 's mindeniknek értelméhez mért képekben előadván, mi boldogság jár a' józan, erényes, munkás étellel. Kik olvasni tudnak, azoknak mutassa ki a' biblia', – mi legyen minden kamarában – legtanusagosb helyeit 's adasson erkölcsi könyvecskéket; kik nem tudnak, azokat tanítsa meg és szinte vezesse a' megjavulás 's megszentelődés' azon legbizonyosb kútfejéhez. Miután a' vallási 's erkölcsi tanítás e' rendszerben fő helyet foglal el, csak segedelmével látszván lehetőnek a' bűnös' megjavulása; igen ügyelnünk kell arra, hogy e' részben az intézet hiányt ne szenvedjem. A' reform, és katolikus papnak szűk de illendő szállást lehetne adni, tervem (A) szerint magában a' tömlöczépületben; a' többi felekezetbeliek pedig a' megyében olly kevés számmal vannak, hogy szinte kevés számú rabjaikat a' megye' székvárosában lévő papjaik ekklesiái tisztök' elmulasztása nélkül gyakran meglátogathatják.

Egy tollvivő, ki a' várnagy' távollétében helyettes-igazgató, 's ki viszi a' különféle jegyzőkönyveket és számadásokat a' tömlöcz' mindenféle ügyeiről.

Egy *orvos* (és mellette *sebész*), ki minden rabot lelki és testi állapotára nézve hetenkint legalább kétszer tartozik megnézni, a' betegeket pedig a' mennyi-szer szükséges; ki a' várnagy' hívására mindenkor és rögtön megjelenni köteleztetik. Naplót kell vinnie a' rabok' állapotáru, miben ha ő vagy egyesekre vagy az egész intézetre nézve a' fenyíték, élelmezés, bűn-tetés' némi változtatását szükségesnek ítéli; a' várnagy, annak erejénél fogva, ha nem törvény elleni, rendelkezéseit a' szerint intézheti, miket azonban a' tömlöcz-bírálok' legközelbi ülése elfogadhat és elvethet.

Egy *Jóasszony* (matron), ki a' rabnók' osztályára ügyel föl, ki azonban rabjairól a' várnagynak napon-kint jelentést tenni tartozik, kitől ő kap minden lényegesb rendszabályokat. Mellette van egy vagy több *szolgaleány*, kik a' nők' körüli szolgálatokat teszik. Azon elv' fontossága, hogy rabnók körül csak némberek forgolódhassanak, annyira el van ismerve, hogy azt minden újabb 's jelesb fogházban alkalmazva találám. De e' szabály' okai tisztábban is felötlenek, minthogy azok' fejtegetését szükségesnek véljem.

Ezután jönnek a' *felügyelők* (vagy porkolábok), meghatározandó számmal, kik vagy sorban lehetnek *kapusok* a' bemenetelnél, és *éjőrök* a' kerítésfalnál, vagy pedig ezek külön fogadhatok. A' felügyelők' kötelessége minden rabot napjában legalább három-szor megtekinteni 's felügyelni, hogy vagy ételben vagy italban a' szabályos mérték szerint szükségét ne szenvedjen, és hogy folytonosan munkálkodjék. Ha valamelyik' rosszul léte orvosi segedelmet kíván, azt

nyomban följelenteni tartoznak. Mindenik' gondja alá bizonyos számú rabok vannak adva, mellyek' egészségéről, viseletéről a' várnagynak tudósítást naponkint tesz. Minden rendeletet a' várnagytól kap. Jelen nem lehet midőn a' tomlőcbírálok vagy a' várnagy a' gondja alatti rabokat látogatja, hacsak kísérete nem kívántatik. A' rabnak a' kimért ételen, italon, munkán kívül semmit nem szabad adni 's tőle semmit elfogadni, kicsapás és 50-100 for. pénzbírság' terhe alatt.

Szükség pedig hogy a' várnagyé legyen a' jog a' főasszonyt, felügyelőket és szolgálókat megfogadni és elbocsátni, mi természetesen foly azon kötelezettségből, mi szerint neki a' rabokért jótállnia, a' szabályok' pontos teljesítéséért kezeskednie kell.

Itt megemlítem, hogy gazdaságosan lenne cselekedve, ha olly felügyelők fogadtatnának, kik egy vagy más mesterséget értvén, a' rabokat arra is oktathatnák; különben két költsége leend az intézetnek, ha mások leendenek a' mesterek, mások a¹ felügyelők.

A' fegyelmet mi illeti, erre nézve a' 9, 10dik lapi rövid czikkelykere hivatkozom, 's itt szinte csak kivonatkép adom hozzá a' mik következnek:

1. A' rab marad 's hallgat kamarájában szakadatlanul. A' körülállások ki fogják mutatni, valljon meg kell-e engedni, hogy naponkint az erkélyen mindenik rab néhány perczig sétálhasson, mint ez megengedettik Glasgowban.

2. Minden megítélt dolgozni tartozik.

3. A' szabályi étel 's italadagon túl többet 's azon

kívül mást csak beteg kaphat. A' szeszes ital 's dohányzás örökre el legyen tiltva.

4. A' munkabérből a' rabnak semmi nem adatik, mert az teljes joggal az országé, melly tartja; kiszabadultakor azonban lehet iránta az intézet némi segedelemmel, hogy legalább tudjon hazamenni ha távolabb lakik, vagy hogy ha napszámos vagy mesterember, legyen miből élnie az első napokban míglen munkát kapna. Bűnöst jutalmazni ellentétele ennek: erényest büntetni, és így ha gondolatnak rász, tettek még roszzabb lenne.

5. Vas és láncz nem lesz a' rab' lábán, mert az örültére vagy baroméra való; helyette tömlöczruha adatik rá. A' maga ruháit kiszabadultakor fogja visszakapni.

6. Ki tilalmat tör, p. o. hallgatást szeg, engedetlen, dolgozni rost, kárt tesz: az büntettetni fog, de *nem testileg*, mert ez mint állati szer, mi a' javulást előli a' lélekben, *Örökre eltöröltetik*; hanem az élelem' megkevesbítése, a' dolog' megvonása és sötét kamarába zárás által; – mi hogy mindig foganatos, tapasztalás által megpöcsételt igazság.

7. A' tömlöcz' udvara, sikátorai megnézésére a' várnagy adhat szabadságot; de a' rabok 's kamarák' meglátására a' *tömlöczbírálok* írott engedelme szükséges 's azok is csak olly férfiak' számára adhatják, kiket oda nem kíváncsiság hanem komoly szándék ösztönöz. A' tömlöcz nem ménagerie, hogy ott a' szerencsétlen mint állat mutogattassék, mint ez, ó fájdalom, történik Európa' legjelesb fogházaiban is; a' szemérmét, mi az erény' burka, ne nyissuk föl, mert

utána a' keseredettség 's szemtelenség következik, mi anyja a' bűnnek. A' világ szemének kitett bűn daczolni fog a' világgal; az elrejtett pedig megemészteti önmagát, gyökere az árnyékban elrothad 's mellette újra ki fog hajthatni a' gyalázat' tüzetől ki nem égetett erény' virága. Tiszteljük az embert a' bűn' terhe alatt is; csak a' koporsónál mondhatni el, hogy ez többé meg nem javul.

8. Mennél félelmesb a' tömlöczi magány, a' felügyelők' bánásmódja annál engesztelőbb legyen. Hatás és ellenhatás egymás nélkül létezhetetlen. Szelíd mód érzékennyé, igazságos bánás nemessé, emberséges szó engedelmessé, részvevő beszéd fogékonnyá, nemérdemlett vigasztalás bűnbánóvá teszi az embert. Olly tisztviselőket válasszunk, kik ezt ne feledjük.

Részletesb szabály adásokba nem megyek ált, hanem megjegyzem hogy mind a' különbféle jegyzőkönyvek alakainak, mind a' fegyelem apróbb részeinek az érintett elvek utáni kidolgozása egy választottság' dolga akkor leend, ha a' megye elhatározza: hogy lesz tömlöcz. Itt elég volt főbb vonásait kijelennem, mint mellyek maradni, tartalmuk pedig időnként változni fognak.

Végűi e' cikkelyben, három egyesületnek alakodása iránti óhajtásomat jelentem ki, mellyek a' rendszer' alapjául fekvő elvnek azon életet 's kifejlődést fognak adni, mit attól várni jogunk 's reményleni okunk van.

A' humánus és emberszerető polgárokból össze álló

Első egyesületnek célja lenne a' rabok' családait, mellyek a' házapának foglyoskodása által ín-

ségbe sülyedtek, fölkeresni 's rajtok segíteni; a' kiszabadultakat, kik mesterségeik' folytatásába pénz és hitelhiány miatt nem kezdhetnek, pártfogás alá venni 's így a' bünbe visszaeséstői sokat megóvni; a' szerencsétlenségéből adóssá 's fogolyá letteket kiváltani stb. Illy egyesületek Franczországban már 1728ban alapítottak, mellyek' egyike 1809ben újra fölélédvén; az a' párisi érsek' elnöksége alatt ez ideig 770 adóst váltaki, 1950 rabnak vala segédeimül 's 10,000 egyednél többel érezteté jótékonyágát, gyermekeket nevelve, házasságokat állítva helyre, családokat térítve az erény' útára 'stb.

A' *második egyesületnek* czélja lenne, a' vallás és erkölcs' oktatásait lelki méztként hordani a' rideg kamarákba 's olvasni 's írni kik nem tudnak, arra megtanítani 's így tenni képpé azon lélekszentelő erőhöz 's hatalomhoz juthatásra, mit magában rejt a' szent írás 's mi," egyszerű igazságainál fogvást, a' parlagon hagyott lelkét még jobban megragadja. Ifjak, papok, 's tekintetes és közönséges polgárok Észak-Amerikában vetélkedve látogatják meg a' rabokat 's midőn olvasni és írni tanítgatják; közbeszórt vigasztalásaik és tanácslataik sírásra fakasztják a' szerencsétleneket, kik elevenen eltemetvék.

A' *harmadik*, kivitelre nézve pusztán hölgyekből szerkezendő egyesület' czélja lenne, a' rabnőket meglátogatni, oktatni, vizsgálni; kiszabadultakkor az erkölcs' útján segédkarral fentartani, leány gyermekeiket pártfogás alá venni 's ezeknek a' törvény' súlya ellen, mi csak a' bünöst érje, vérttűi szolgálni; – milly asszony egyesületek itt-ott *Angliában* vannak,

részvétet, vigasztalást 's tanácsot vivék a' tömlöcz: hideg falai közé azoknak, kik vagy mint bűnbánók, vagy mint ártatlan áldozatok azokért epednek.

'S itt nagy hittel fordulok felétek hazám' hölgyei, kiket teremte Isten hogy lennétek az élet' szépítői. a' fájdalom' bűnös altatói, az ínség' vigasztalói. A' társaság egy test, mellyen a' tömlöczök mérges sebek; titeket híva-meg az ég e' rút sebeket lágy kézzel bekötözgetni. Mert mint a' férfiú az értelemé, úgy ti a' szívé vagytok; értelem a' férfin tetteinek vezére, szív a' ti cselekedeteitek' forrása. Ápolni 's vigasztalni csak ti tudtok, itt a' férfi holt 's hideg bálvány; a' beteg' fájdalma csak kebletökben talál viszhangot, itt a' férfi egy hangtalan sivatag lapály; a' házi aprólékos kint 's szerencsétlenséget csak ti értitek meg, itt a' férfi esze másáló, mivel latokat méregetni nem lehet. Szóval, nektek a' sors kört jegyeze ki, mit csak ti tölthettek-be 's férfiak soha nem; érzékeny szívvel, édes szóval, részvevő lélekkel, kérő arccsal, szelid bánással, áldozatul esni kész hűséggel titeket, szentele-föl a' gondviselés a' szenvedő emberiség' dajkáivá. Ó értsétek meg e' nagy hivatást!

C.

Költés körüli tekintetek.

E' rész azon szirt, min a' legszentebb szándékok megbuknak 's elpattannak buborék gyanánt; ez azon erő mi az intézetekbe teremtőképen életet leheli vagy azokat hagyja heverni a' semmiségben, itt kevesebb

függ a' jó tanácstól mint a' buzgalomtul, többre segít a' fáradhatlan munkásság, buzdítás, mint a' hideg számolgotás, és így a' fő- és alispányok 's szolgabírák mint a' megyék' végrehajtó karjaira támaszkodván 's lelkesítő felszólításaikban bizakodván: a' következő kérdésekre csak röviden fogok felelni,

A' rabok' munkabére fogja-e fődözni a' tömlöczköltségeket?

Igen; és a' magány-rendszernél e' másodrendű cél elérhetni a' nélkül hogy a' javulás, melyly főczél, veszedelmeztetnék, mi a' hallgató - rendszernél nincs úgy; mert itt amaz a' főczél, minek melléknek kellene lenni. A' philadelphiai Cherry-hill fogház mindjárt az első évben egyenlővé tette kiadását és jövedelmét; a' glasgowi rabok az 1834ki számadás szerint 4002 ezüst forinttal kerestek többet, mint mennyiben tarolásuk került 's a' megyének terhéül csak a' kormányzasi költség maradt, még abbul is levonván a' most kiirt összeget.

A' tömlöczi gazdálkodásra nézve véleményem szerint is legjobbnak tartom, ha az élelmezésről, minek mind mennyisége kiszámolható, mind rendes menetele könnyen eszközölhető, és ha a' ruházat 's ágybéliéről, mik magok a' rabok által jutányosán készíthetők; közvetlenül a' várnagyi hivatal gondoskodik. Ellenben mesterségek' folytatásával, anyagok' vételével és áruk' eladásával a' tömlöcz-igazgatás maga ne foglalkozzék, már csak azon okbul sem, mert a' várnagnak vagy a' javításhoz vagy a' gyároskodáshoz nem lesz vagy ideje vagy esze; pedig sajnos lenne

akármellyik czélnak elvétése, miután hatalmunkban van elérni mindkettőt. Többféle mesterségűző vállalkozókkal lehetne kötésre lépni 's velők a¹ napszámra, munkabérre nézve megegyezni; mindenik vállalkozó jobban fogja tudni hol vehet olcsó anyagot 's hol adhatja drágán áruit, 's miképen, min, hol és mikor nyerhet? mint tudhatná a' várnagy ha annyi mesterségeknek ő lenne feje, – ki azonban ép akkor midőn ügyes vállalkozónak mutatkoznék, megszűnnék az lenni minek lennie kell. Igen érdekében áll tehát az intézetnek olly ügyes vállalkozókat találni, kik bírván pénzel munkát adni folyton 's bírván tapintattal keletes árukat készíttetni; a' rabokat szakadatlanul hasznahajtó foglalatosságban tartsák.

Körülményeink, tekintve a' nyereséget, kedvezőbbek mind É. Amerika, mind N. Britannia' körülményinél, azon egyszerű és világos oknál fogvást, mert kézművek és gyárok' dolgában meztelen szegények vagyunk, mint azok dúsgazdagok; következőleg a' rabjaink által készítendő áruknak az eladásban olly tömérdek áruval nem kell küzdeni, minek két nagy haszna van, egyik: hagy a' vállalkozó többet kaphatván készítményeiért, a' munkabért is drágábban fizetheti; másik: hogy a' fogyasztás bizonyos és folytoni lévén, ez örökös örvény a' rabokat örökös munkásságban tartja.

A' philadelphiai és glasgowi fogházakban a' következő mesterségek üzetnek: finom szövés; pamut és muslin körüli különféle foglalatosságok; pamut ('s hajókötélnék való), oakum és szőr tépés; ócska hajókötélnék fosztás; szabóság; ing. szalmakalap, harisnya

készítés; csizmadiaság; lakatosság; kőfaragás; réz és bádognművesség; órasság; festői sajtók' metszése; esztergályosság; czinöntés; matrácz tömés; szipacsinálás 'stb.; miknek némellyikénél, körülállásink szerint, mind egyszerűbbet mind jövedelmesbet nem néhez találunk. –

A' fenálló rabdolgoztató - intézettel mi fog történni?

Miután ez nem egyéb, mint a' javító-rendszerből kiszakasztott részecske; természetes, hogy az egész rendszer alkalmaztatván, annak eddigi alakában el kell enyésznie. Három utat választhatunk:

Az *első* szerint a' részvényeseket arra kellene bírunk hogy pénzeikről az építendő tömlöcz' javára mondjanak-le, Azonban ezt erkölcsi rossz következményeiért nem ajánlhatom, mert ez bizonyos értelemben csalás lenne, erkölcsileg erőtétvén a' nemesb lelkűeket arról örökre lemondani, mit ők áldozatul csak félig, félig pedig kamatra adának; mert a' bánásmóddal azon forrást dugnók be, mellyből a' jövendő' számára még számos jótékony intézetek 's egyesületeknek és áldozatoknak kell kieredni.

A' *második* szerint a' leendő a' tömlöczpénzből illetőségeiket a' részvényeseknek vissza kellene fizetni. Igaz, így őszintén 's nemesül lenne cselekedve; de ez vagy nem, vagy csak évek' hosszú sora után történhetnék. Fogjuk áldhatni a' végzést, ha a' tömlöczépítésre szükséges összeget engedi apródonkint összehakarítunk.

A' *harmadik* utat legjobbnak vélem, mi szerint

az említett részvényegyesületnek jog adatnék a' raboknak vagy összesen vagy azok egy részének munkáját kibérleni 's így az, másoknál nem kedvezőbb föltételek mellett, vállalkozóul maradna meg az építendő fogházban. Semmi kétségem nincs, mert matematikai bizonyosságot megközelítő számolatokkal megmutathatni; hogy szaporított tőkével 's ügyes és *tapasztalt* művezetővel az eredetileg ígért 's alkudott kamatnál többet fog az egyesület nyerhetni 's e' szerint a' fölösleget mindig úgy nézheti, mint a' talán időhatáron túl nem-kamatozott tőkének későn jött 's értt de megjött 's megértt gyümölcsét. –

Mennyi pénz kell a' javítéház' építésére 's ki adja azt?

A' kérdés' első része iránt, az **A** alatti terv szerint, a' megyei térmérő 's építőmesterek részletes fölvilágosítást adhatnak; én néhány adatokat fogok előszámlálni, mikből kitetszik, mint lehet ugyan egy ezélhoz igen drága és igen olcsó áron eljutni.

A' Cherry-hill fogházban minden kamara 8738; a' pittsburgiban 5188; a' bostoniban 1519; a' sing-singben 1060; a' wethersfieldiben 799; a' baltimoreiban 775; a' blackwel-islandiban 706; 's így minden kamara egyremásra, 1364 v. forintban került. A' párrsi maison des jeunes détenusben pedig egyegy kamara 5022; a' londoni Westminster-Bridewelben 8033; a' londoni Miilbankban 1300; a' genfiben 5000 v. f. jött. De meg kell jegyezni, lször, hogy itt nem pusztán egy kamara' költsége értetik. hanem azon összeg mi az egész tömlöczköltségből egy kamarára

esik; 2szor, hogy soknál azért illy elijesztő roppant a' költség, mert eddig elé a' tárgy új 's fejtetlen lévén, minden építés találgatásokkal, próbákkal, változtatásokkal járt, mi a' rendes költséget három négyvel sokszorozta.

Én azt hiszem hogy nálunk, hol anyag és munkás és fuvar egy iránt olcsó, hol az anyag, kő és fa' egy részét nemes lelkű és emberszerető birtokosoktul, talán ingyen fogjuk kaphatni; egyegy kamarára 500-600 v. forintnál több nem esik; emlékeztvén oda is, hogy számos rabjainkat e' szent végből még ez alkalommal 's utoljára nyilvánosan dolgoztathatjuk, mi által sok ezereket takarítunk meg. –

'S ki viselje a' költséget? ezt nehéz elhatározni, könnyű kimondani 's legnehezebb teljesíteni. Annyi igaz, hogy itt *aláírással*, mit néhány lángra lobbant elme' hatalmas szavára egy buzgó gyűlésből elindítani szokás, – nem fogunk célzt érhetni; hanem illy költséges munka vagy *kivetés* vagy elvállalás után végrehajtható. Véleményem szerint itt is három út vezet czólhoz:

a) Eddig elé minden munkára a' nem-nemes adván pénzt és erőt, 's csaknem egészen saját költségén építvén-föl a' pompás megye-palotát is, miben ülünk, ítélünk és vigadunk: igazság, emberiség és hazaszeretet úgy parancsolják, hogy a' megyepalotával áltellenben épülendő fogház' homlokán, az emberiség haladásának e' nagy jegyén, a' nemesség' neve ragyogna mint építőé 's áldozóé. De miképen szereztük-be a' pénz? Két mód van; egyik a' *kivetés*, mi különösen e' célbul hirdetett gyűlésben fog elhatároz-

falni. Hogy a' megyei egyetemet képző *nemesség* saját haszna 's szüksége végett önmagát adóztathatja, azt Mátyás király VI. dek. 64dik cikkelye világosan 's elmagyarázhatlanul kimondja *). E' törvény'

*) *Praelati, et Barones, ac univerti Nobiles teneantur in medium Comitatus, de eorum bonis contribuere si quando ad eommunem necessitatem Comitatus, expengi» opus sit; Négligentes Comes cum exactione soliti birsagii ad contriüendum cogat. Non contriüunt tarnen Domini quando itur ad diaetam. –*

Articulus 64. Item: quia ex Comitatibus saepenu-raero Universitas Nobiliüm interdum pro rebus totius Comitatus, interdum vero jussu Regiae Majestatis, nuncios, et electos Nobiles, ad Majestatem Regiam mittere solet; nonnulli autem sunt, tarn spirituales, quam etiam saeculari es Domini, et item Nobiles, Abbates, Praepositi, Capitula, et Conventus, qui instar aliorum, de bonis ipsorum expensas huiusmodi, nunciis et electis dare recusant, et se ab huiusmodi expensarum contributione penitus subtrahunt; Qua in re Universitat! Nobilium et potissimum qui inferioris conditionis existant, non mediocris injuria inferri dignoscitur.

§. 1. Quave praesenti Decreto sancitum est: quod amodo omnès, et singuli cuiuscunque status et conditionis possessionati homines, et in quocunque Comitatu constituentur, expensas per communitatem disponendas, de bonis, et possessionibus suis, ad ratam portionem, sive sortem eorumdem, in medium communitatis semper persolvere, et persolvi facere debeant, et teneantur.

§. 2. Demptis tarnen illis Donnais et Praelatis, Baronibus, caeterisque possessionatis, qui tempore Congregationis, ad Regiam Majestatem nominatim, et personaliter per literas vocabimtur; „Verumtamen alias, cum scilicet factum Comitatus agitur, quilibet contribuere teneatur.

lételét ki tagadni merné, annak az ország még nem építé házat; melly bíró a' vonakodót e' törvény mellett el nem marasztaná, az fortéimé lenne székének; melly polgár a' törvényt az avultak' sorába veti, az ellensége nemzetnek 's hazának. Nekünk vannak törvényeink, mellyeket az alkotmányon olly *réseknek* tekinthetni, mikbe a' korhozta javításokat 's új eszmék' gyökerét beültetni lehet 's így friss életet önteni a' vérbe, melly a' rost forgásban mármár tespedni indult. E' törvény egy azok' sorából. A' megyék a' statuséletben mint eldarabolt szigetecskék állanak, egymástól függetlenül V csak a' világos törvényen alapuló parancsoknak hajtva fejet; mi rosztat ez állapot okoz, t. i. hogy következménye egység hiány 's kény vagy engedelmeskedni vagy nem a' kormány' törvényen nem alapult de üdvösséges rendeleteinek: az mind elhárítva e' törvény által is, melly a' megyei többségnek jogot ad saját 's a' haza' érdekében mindent tehetni; hatalom nem vethet ránk adót, de mi magunk ajánlhatunk áldozatot; utat 's csatornát hogy építsünk, senki nem parancsolhatja, de ezekkel mindenik megye összefűzheti magát; kór, tápház nyitásra önkény nem kinszeríthet, de mimagunk életre hívhatjuk a' philanthropia' legistenibb elveit; az értelem 's ipar' pályáját nincs ki bezárja előlünk 's nincs kitől annak fölnyitását várhatnók, de ha akarat van bennünk, erőnk lehet roppant emlékeket hagyni azon magunk után. Föl-

§. 3. Renitentes autem, Comes illius Comitatus etiam cum gravaminibus, *in talibus fieri solitis, hoc est: onere trium marearum levis ponderis* compellere debeat, et teneatur.

számíthatlan következményű jog ez: hogy a' *nemeség' többsége diaetán kívül is*, az az megyénként is adóztathatja magát megyei ön- és az ország' közjáváért. Másik mód az *elvállalás*, mi úgy eszközölhetnék, hogy a' kiküldendő főispányi helytartó, alispányok, szolga és jelesb táblabírák közt az apró szakaszákra földarabolt megye elosztatnék, kik is a' földesurakat, közbirtokosokat, nemes községeket a' rajok esendő költségek' elvállalására felszólítanak 's megkérnék 's azok magukat *írásban* leköteleznék. A' költségbeni részvételnek kulcsa lehetne a' holdföldek' száma. *Egyre-egyre csak néhány váltó krajczárka esnék 's az is csak 3-4 év alatt fogna befizettetni.* – A' hivatalbelieknek nagy mező a' közjónak gazdagon arathatni; a' polgároknak pedig szép alkalom kis ajándékkal nagy áldozatot rakni a' hazaoltárra, és szent kötelesség ez alkalmat el nem szalasztani.

b) Vagy, az anyagot vegye avagy adja 's a' pénzköltséget viselje a' nemesség; a' nem-nemesektől pedig a' fuvar és némi napszám kívántassék.

c) De az egész teher *semmi esetben* ne feküdjék a' házi pénztáron, hanem ha másképen czélt érni nem lehet, az országgyűlésen tétessék indítvány, mi szerint a' javítóházak' építése az ország' minden megyéiben, törvényben kijelentett elvállalás által a' nemességre háríttassék, mint ez a' legközelebb tartott diaeta' költségével történt. Mert kérdem, a' játékszínügynél ez kevésbé fontos-e? A' múzeumnál nem inkább tartatik-e a' nemzetélet' sürgető szükségei közé? Annyi ezerek egészségének, erkölcsének megőrzése, a' bűn és gonoszság a' nemzet' erében széltfolyásának meg-

gátlása nem érdemlené-e, hogy a' *nemes* országgyűlés kiváltságai polczáról leszálljon 's kincsei hulladékát adja a' közjóért; hogy míg büntető törvénykönyv íratnék, addig is törülje el a' büntető ítéletek' végrehajtásának égbekiáltó visszaéléseit, mik szerint a' büntetett gazdag úr szobát kap 's kényelmekben fürdik, míg a' szegény nemes és nemtelen 50-60ad magával szívja magába a' halállal terhes rothadt léget? Igen, nem a' nemtelenért áldozik itt a' nemesség' nagy selege, nem is úgy a' közjóért, hogy annak hasznát egyesek nem érzik; hanem önmagáért áldozik mindenki. Senki nem tudja a' sors tömlöczbe nem juttatja-e, 's ugyan képzeljük hogy, kivétel érettünk nem tétetvén mint magával hozza az igazság, a' mostani undorító lakba 's nép 's bűn söpredék közé bezáratnánk!! – Az emberiség' történetében, az újkornak az előítéletek és embertelen rendszerek fölött legújabb diadalma a' javítóházak' eszméje. Szeretném ha a' magyar nemesség ennek keblébe fogadása 's tetté változtatása által a' jelen századdal 's műveltséggel együtt haladását bizonyítaná. Az első javítóház országunkban, nemzetünk' emberibb 's teljesebb 's melegebb életének jegyző szobra leend. Bár állana az *Borsod'* áldott földén!!!